

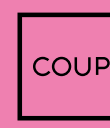
Kerkenvisie

Kapelle

 Kapelle
Gemeente Bloesem van Zeeland

 **Erfgoed
Zeeland**

 COUP

In opdracht van: gemeentebestuur van Kapelle
November 2023

Colofon

Gemeente Kapelle

Titel	Kerkenvisie Kapelle
Datum	November 2023
Adviseur	Erfgoed Zeeland / COUP B.V.
Door	Noa Korsuize (Gemeente Kapelle) Peter Vogel (Gemeente Kapelle) Jan van de Voorde (Erfgoed Zeeland) David Koren (Erfgoed Zeeland) Marjolein Dik (Erfgoed Zeeland) Peter Zwemer (Erfgoed Zeeland) Chris Maas (Erfgoed Zeeland) Henk Jan Lekkerkerk (COUP) Jos Schrijen (COUP) Nina Fransen (COUP) Jurje de Jong (COUP)
Vormgeving	Yurr Studio
Afbeeldingen	Erfgoed Zeeland, COUP, Zeeuws Archief, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, J.P. Sinke (gergeminfo.nl)

Copyright © 2023 Erfgoed Zeeland & COUP B.V.

De grootst mogelijke zorgvuldigheid is betracht bij het samenstellen van dit rapport. Echter voor onvolledigheden met betrekking tot deze rapportage, op welke grond dank ook, kan COUP B.V. en of de samenstellers daarvan op geen enkele wijze verantwoordelijk worden gesteld. De door u verstrekte persoonlijke gegevens in verband met de opdracht zullen niet aan derden verstrekt worden. Gebruik van inhoud en presentatie is uitsluitend mogelijk in overleg met Erfgoed Zeeland en COUP B.V.

Toelichting foto's voorpagina

1. Hervormde Kerk te Kapelle

Verduurzaming is vaak een hele uitdaging bij monumentale kerkgebouwen.

2. Petrakerk te Kapelle

Moderne kerkgebouwen met een vitaal en stabiel ledenbestand hebben een positieve toekomstverwachting.

3. Voormalige Gereformeerde Kerk te Wemeldinge

Kerkgebouwen die hun religieuze functie verliezen kunnen bijvoorbeeld herbestemd worden tot woning.

4. Maartenskerk te Wemeldinge

Nevenbestemmingen kunnen een kerkgemeenschap inkomsten bieden om het kerkgebouw in stand te kunnen houden.

Inhoud

Colofon	2
Inhoud	3
Voorwoord	4
1. Inleiding	5
2. Onderzoeksmethode	8
3. Feiten en cijfers	10
4. Onderzoeksresultaten: Cultuurhistorisch onderzoek	17
5. Onderzoeksresultaten: Beleidskader	26
6. Onderzoeksresultaten: Toekomstverwachting	29
7. Onderzoeksresultaten: Sterkte-zwakteanalyse	34
8. Conclusies & aanbevelingen	37
9. Actieplan	46
Bijlage 1 Kerkenpaspoorten	49
Bijlage 2 Interessante voorbeelden van Zeeuwse herbestemde kerkgebouwen	63
Bijlage 3 Voorstel stappenplan	69
Bijlage 4 Overzicht subsidieregelingen	73

Voorwoord

Onze mooie gemeente, ‘de bloesem van Zeeland’, is in 1970 ontstaan door de samenvoeging van de gemeenten Kapelle en Wemeldinge. Er zijn vier dorpen Biezelinghe, Kapelle, Schore, Wemeldinge en het buurtschap Eversdijk. Elk op hun eigen manier hebben ze bijgedragen aan de gemeente die we nu zijn. Een gemeente met goede voorzieningen, waar het fijn is om te wonen. Dat onze kernen een rijke historie kennen is niet verrassend, het zijn oude kernen die al vele honderden jaren bestaan.

De kerken en de geloofsgemeenschappen in de kernen speelden door de eeuwen heen een belangrijke rol in het leven van de inwoners. Wellicht nu wat minder dan voorheen, maar lang hebben zij hun stempel op het karakter van de kernen gedrukt.

Dit zien we ook terug in de kerkgebouwen in onze gemeente, twaalf in totaal waarvan vier inmiddels een andere functie hebben. Voor sommigen is het uitsluitend een prachtig gebouw dat als monument behouden moet blijven. Voor anderen zit de waarde in wat er, in het geval van de kerk van Wemeldinge zelfs al meer dan 1000 jaar, in dat gebouw beleden wordt.

Met het afnemen van de grootte van de geloofsgemeenschappen is het goed te kijken naar de kerkgebouwen, het onderhoud en het gebruik. *“Zijn we als kerkgemeenschap in staat om ons kerkgebouw in goede staat te houden en te bewaren voor de toekomst, met het teruglopen van het aantal leden”*, vragen meerdere kerkgemeenschappen zich af.

Met die vraag over instandhouding, onderhoud, verduurzaming en gebruik zijn betrokken aan de slag gegaan onder begeleiding van Erfgoed Zeeland, COUP B.V. en ambtenaren van de gemeente Kapelle.

Het is op zijn plaats alle betrokken, niet in de laatste plaats de kerkbesturen, te bedanken voor hun openheid en de durf de toekomst in alle kwetsbaarheid bespreekbaar te maken. Voor sommigen heel lastig en beladen.

Het is daarom mooi als resultaat u deze kerkenvisie te kunnen aanbevelen.

Een gedragen visie op onze kerkgebouwen nu en naar de toekomst toe.

Siwart A. Mackintosh
Wethouder Erfgoed,
gemeente Kapelle

1. Inleiding

Ontkerkelijking in Nederland

In vrijwel heel Nederland is er sprake van ontkerkelijking. Dit is een trend die al geruime tijd geleden is ingezet en zich nog altijd voortzet. Het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) doet regelmatig onderzoek naar de ontkerkelijking in Nederland. Uit het onderzoek “Buiten kerk en moskee”(SCP-2022) is gebleken dat Nederland geen gelovig land meer is. Driekwart van de Nederlanders geeft aan weinig of helemaal geen behoefte te hebben aan kerkelijke bijeenkomsten en dat deze niet in hun levensstijl passen. De daling in kerkbezoek komt voor in de meeste kerken. Een uitzondering zijn veelal de orthodox-protestantse kerken (lees: orthodoxe en bevindelijke gereformeerde denominaties). Recente voorspellingen schatten dat tot 2030 nog zo’n 1700 kerken zullen sluiten (Colliers International, Verkoop van kerken in Nederland, februari 2021). Deze dreigende sluiting stelt kerkeigenaren, kerkbezoekers, betrokkenen en de gemeente Kapelle de komende jaren voor een uitdaging.

De start van de kerkenvisies in Nederland en Kapelle

Het belang van religieus erfgoed wordt steeds meer erkend. Hoewel niet alle kerkgebouwen van cultuurhistorische of architectuurhistorische waarde zijn, kan wel gesteld worden dat kerkgebouwen in veel gevallen het middelpunt van dorpen, steden en wijken zijn. Het zijn gebouwen die mensen vaak doet herinneren aan belangrijke momenten in het leven, ook voor hen die niet gelovig zijn.

Wanneer een kerkgebouw wordt gesloten, leidt dit veelal tot discussies tussen kerkeigenaren, mensen die gelovig zijn, omwonenden en deskundigen. Deze discussies kunnen soms jarenlang duren. In de tussentijd gaat de staat van de kerkgebouwen achteruit en lopen de herstelkosten (onnodig) op. Deze landelijke vraagstukken en problematiek behoeven een visie op de toekomst van kerkgebouwen waarvoor onderzoek, samenwerking en het maken van keuzes nodig is.

In 2018 werd door het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap de beleidsbrief Erfgoed Telt uitgebracht.

Hierin stimuleerde het ministerie het opstellen van kerkenvisies op gemeentelijk niveau en stelde ten dienste daarvan een decentrale uitkering beschikbaar van €13,5 miljoen. In de kerkenvisies moet er aandacht zijn voor alle kerkgebouwen en andere gebedshuizen die voor de religieuze functie zijn gebouwd en de (dreigende) leegstand, instandhouding, nevenbestemming en herbestemming van deze gebouwen. Vanaf 2019 konden gemeenten een beroep doen op de decentrale uitkering. De gemeente Kapelle heeft deze uitkering in 2021 aangevraagd en toegezegd gekregen.

De gemeente Kapelle heeft Erfgoed Zeeland en COUP Urban Producers ingeschakeld als onafhankelijke instanties om, net als in de andere Zeeuwse gemeenten, het traject te begeleiden. De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed heeft daarnaast dit traject ondersteund via het programma Toekomst Religieus Erfgoed.

Het doel en de opbouw van de kerkenvisie

De vraag die centraal staat in het maken van de kerkenvisie is: Hoe kan door het ontwikkelen van een gezamenlijk duurzaam toekomstperspectief het religieus erfgoed binnen de gemeente Kapelle worden behouden?

Om hierop antwoord te kunnen geven moeten eerst andere vragen worden beantwoord, zoals:

- Hoe ziet het kerkenbestand van gemeente Kapelle eruit?
- Hoe gaat het met de bijbehorende kerkgemeenschappen?
- Hoe kijken kerkeigenaren en -gemeenschappen naar de toekomst van de kerkgebouwen?
- Welke rol hebben kerkgebouwen (momenteel) in hun directe omgeving?
- Welke kerkgebouwen blijven de religieuze functie behouden en voor welke kerken is de toekomst onzeker?
- Welke ambities hebben kerkgemeenten als organisatie en met hun gebouw?
- Is, en onder welke voorwaarden, een nevenbestemming voor kerkgebouwen mogelijk?

- Kunnen kerkeigenaren het onderhoud betalen en beschikt het kerkbestuur over de kennis en middelen om uitvoering te geven aan deze taak?
- Wat is de cultuurhistorische waarde van de kerken ten aanzien van de historie van het dorp en als op zichzelf staand object?
- Welk beleid heeft de gemeente op het gebied van (religieus) erfgoed?
- Hoe kan een deels of geheel nieuwe, en toekomstbestendige, invulling van een kerkgebouw een belangrijke bijdrage leveren aan de toekomst van een stad of een dorp?
- Welke sociaal-maatschappelijke behoeften en functies kunnen kerken, die ooit zijn gebouwd als ontmoetingsruimten, in 2037 vervullen?
- (Wanneer) is een herbestemming tot bijvoorbeeld een woonfunctie, waarbij de kerk niet meer publiekelijk toegankelijk is, bespreekbaar?

Deze vragen hebben zich in deze kerkenvisie vertaald tot de kerkenpaspoorten die een actueel overzicht van het kerkenbestand in de gemeente Kapelle geven.

Ook wordt in de kerkenvisie ingegaan op de feiten en cijfers, de (cultuur)historie van de gemeente, de beleidskaders, de toekomstverwachting en de sterktes en zwaktes. De conclusies en aanbevelingen zorgen vervolgens voor een actieplan.

Benutten van de kerkenvisie

Kerkgebouwen vervullen een belangrijke rol in de samenleving. Het is daarom belangrijk om vanuit alle invalshoeken, op een nauwkeurige manier, naar de toekomst van deze gebouwen te kijken. Kan de betekenisvolle rol van kerkgebouwen door de tijd heen worden behouden en kunnen kerkgebouwen tegelijkertijd een andere invulling krijgen, zodat dit erfgoed op een goede manier wordt doorgegeven aan volgende generaties? Door de ontkerkelijking hebben meerdere kerkbesturen het moeilijk en weegt de verantwoordelijkheid voor het onderhouden van een (monumentaal) kerkgebouw zwaar. Sommige kerkeigenaren willen om die reden hun kerkgebouw ‘eigentijds’ inzetten of aanvullende inkomstenbronnen zoeken door bijvoorbeeld hun gebouw mede voor een ander doel te gebruiken, een zogenaamde ‘nevenbestemming’.

Daarnaast behoren kerken tot belangrijk cultureel erfgoed van de gemeente Kapelle. De kerken en kerktorens vormen bakens in het landschap en markeren daardoor de dorpen en steden. Daarbij komt dat de aantrekkingskracht van dorpen, de economie en de waarden van vastgoed allemaal positief worden beïnvloed door goed onderhouden waardevol erfgoed, zoals kerkgebouwen. Leegstand en een mogelijke sloop van deze markante gebouwen bedreigt zodoende het aanzicht. Herbestemmen kost tijd. Een kerkenvisie geeft inzicht in wanneer herbestemming verwacht wordt, waardoor erop geanticipeerd kan worden. Dat geeft tijd om te onderzoeken of er bijvoorbeeld een maatschappelijke of andere publiekstoegankelijke functie relevant is. Dit zorgt ervoor dat er kerkgebouwen worden behoed voor langdurige leegstand, verval, onnodige kosten of sloop.

De gemeente Kapelle is verantwoordelijk voor het beleid over diverse onderwerpen die invloed kunnen hebben op kerkgebouwen. Denk bijvoorbeeld aan sociaal domein (zorg, welzijn en onderwijs), ruimtelijke ordening (leefbaarheid, parkeren) en economie (recreatie, toerisme en bedrijvigheid).

Ook heeft de gemeente goede contacten met overheids- en kennispartijen. Het zou jammer zijn als potentiële partners elkaar niet weten te vinden doordat kansen om samen te werken onzichtbaar blijven als gevolg van onvoldoende dialoog.

Een kerkenvisie biedt de kans om het totale vraagstuk in een gemeente te overzien. Hierdoor ontstaat er inzicht en bewustwording om overkoepelende onderwerpen te onderzoeken en acties in samenwerking aan te pakken.

Gezamenlijke ambitie

Het is de ambitie van dit kerkenvisietraject geweest om alle betrokkenen te inspireren en energie te geven om de toekomst van de kerkgebouwen in de gemeente Kapelle transparanter en kansrijker te maken. Samen met de kerkeigenaren is een goed beeld van de kerkenopgave in de gemeente Kapelle ontstaan. Zo kan er gewerkt worden aan een toekomstbestendig kerkenbestand in de gemeente Kapelle, waarbij ook inwoners en betrokken organisaties een belangrijke rol kunnen vervullen.

Door één gezamenlijke aanpak te hanteren voor alle gemeenten in de Provincie Zeeland kunnen gemeenten met elkaar het gesprek starten. Tevens ontstaat op provinciaal niveau een actueel kerkenoverzicht.

“De kerkenvisie is een kans om het behoud van monumentale kerken te waarborgen.”

“De kerk heeft een sociale functie naast de religieuze.”

2. Onderzoeksmethode

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed heeft, bij de verstrekking van de decentrale uitkering aan de gemeenten, geen eisen gesteld aan de vorm van een kerkenvisie. Voor de kerkenvisies in de provincie Zeeland is voor alle gemeenten eenzelfde aanpak gekozen. Zodoende kunnen ook op provinciaal niveau de belangrijkste overkoepelende thema's worden herkend en waar mogelijk (gezamenlijk) worden aangepakt. Binnen deze universele aanpak is er ruimte voor flexibiliteit en maatwerk per gemeente.

Een kerkenvisie gaat vooral om het creëren van een gesprekstafel tussen de gemeente en de eigenaren en/of gebruikers, en later ook met omwonenden. Centraal in dit onderzoek staan kennismaken, luisteren naar elkaar en open staan voor elkaars belangen en perspectieven. Vervolgens gaat het er om tot doelgerichte actie(s) te komen.

Het proces is opgedeeld in twee fases. Fase 1 betreft het opstellen van de kerkenvisie. Fase 2 betreft het verdiepend onderzoek en vervolgacties naar aanleiding van de opgeleverde kerkenvisie. Fase 1 bevat de volgende stappen:

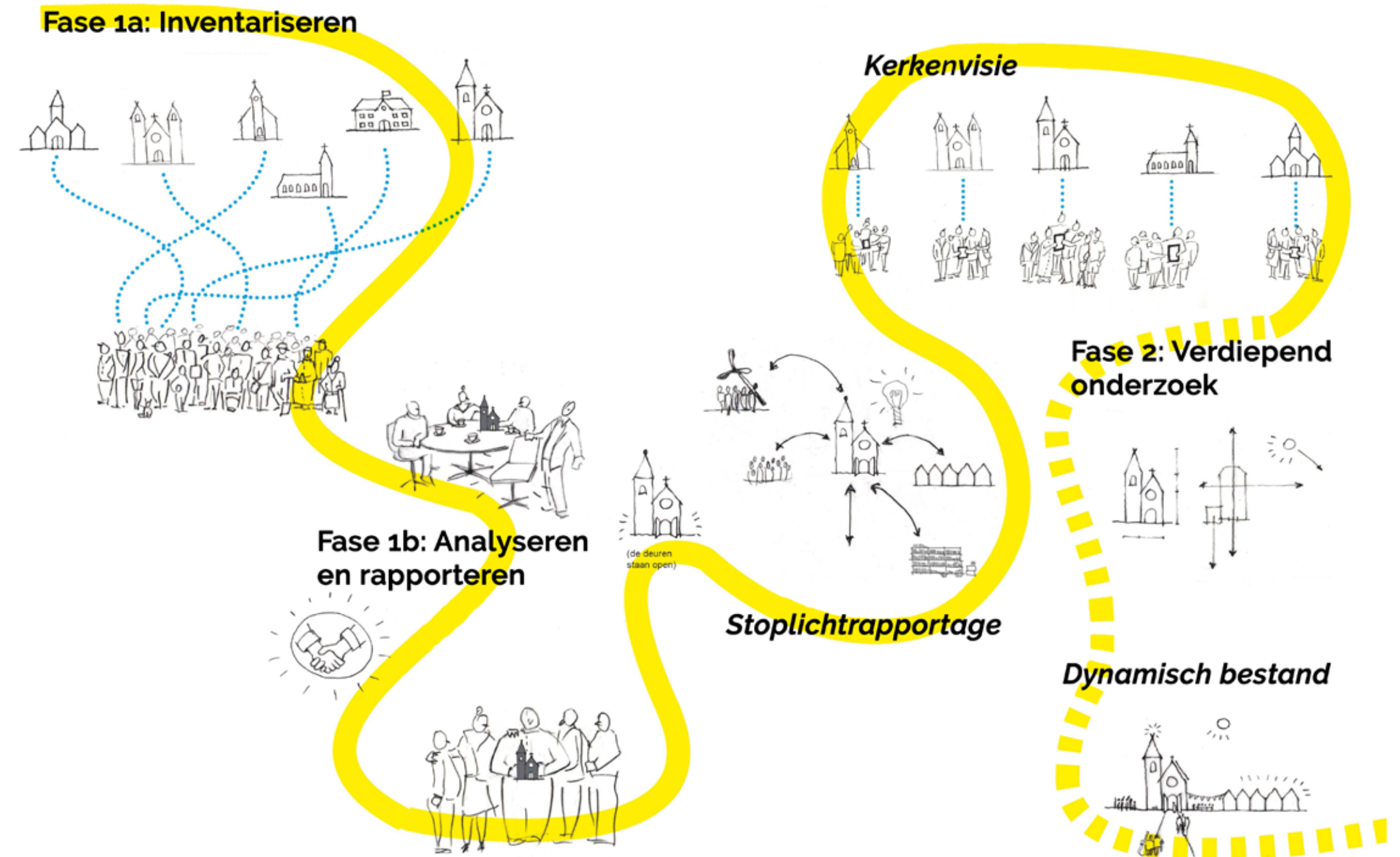
1. Gesprekken voeren met eigenaren en gebruikers met als doel kennismaken, doelstellingen van de kerkenvisie bepalen en de toekomstverwachting van de kerkeigenaren in beeld krijgen;
2. De bouwkundige staat van alle kerkgebouwen in beeld brengen door het uitvoeren van een bouwkundige QuickScan, waarbij de conditie van funderingen, gevels, vensters en deuren, kapconstructie(s) en de dakbedekking en goten wordt beoordeeld;
3. Uitkomsten van de gesprekken bespreken in workshops met gemeenteambtenaren en eventueel erfgoedorganisaties en dorpsraden met als doel de opgave te bespreken en om de toekomstige ontwikkelkansen te verkennen;
4. Het uitvoeren van cultuurhistorisch onderzoek op basis van onder meer de interieurbeschrijvingen van kerkinterieurs van Museum Catharijneconvent. Van elke kerk is een kerkenpaspoort gemaakt (zie bijlage 1);
5. Opstellen conceptrapportage en de conclusies, aanbevelingen en vervolgacties bepalen op provinciaal en gemeentelijk niveau;
6. Terugkoppeling naar eigenaren en daarbij de gemeenschappelijke thema's, de toekomstige ontwikkelkansen en de vervolgacties bespreken;
7. Opleveren kerkenvisie en bestuurlijk besluitvormingsproces.

In deze rapportage zijn de opbrengsten van de kerkenvisie (fase 1) opgenomen (peildatum 1 januari 2023) met als belangrijkste onderdelen:

- een inventarisatie van alle 12 kerkgebouwen binnen de gemeente Kapelle;
- een overzicht van de doelstellingen waarmee de kerkeigenaren en de gemeente Kapelle dit kerkenvisietraject willen insteken;
- de kerkenopgave waar de gemeente Kapelle voor staat;
- aanbevelingen voor een vervolg om te komen tot een toekomstbestendig kerkenbestand.

Het kerkenvisietraject in de gemeente Kapelle is op 14 maart 2022 gestart met een bijeenkomst voor alle kerkeigenaren in de HeyZon in Biezelinghe. In de tweede helft van 2023 zal de kerkenvisie aan het gemeentebestuur van Kapelle worden aangeboden. Met de oplevering van de kerkenvisie is fase 1 afgerond. Fase 2 beoogt een structurele borging van de aandacht voor het religieuze erfgoed. In de conclusies en aanbevelingen (hoofdstuk 8) en het actieplan (hoofdstuk 9) worden hiervoor voorstellen gedaan.

Onze aanpak

3. Feiten en cijfers

Funcities van kerken

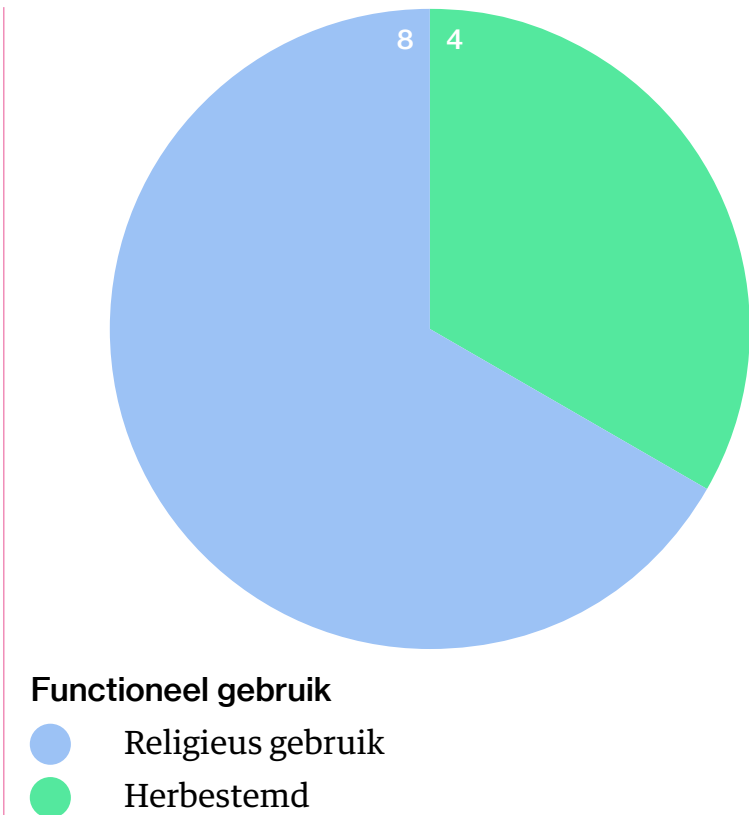
De gemeente Kapelle telt 12 gebouwen die voldoen aan de definitie van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed voor de kerkenvisies. Deze gebouwen moeten als gebedshuis gebouwd zijn en nog als zodanig herkenbaar zijn. Van deze 12 kerkgebouwen worden er nog 8 religieus gebruikt. De overige 4 zijn herbestemd, 2 als woning, 1 als woon- en bedrijfsruimte en van 1 is de huidige functie niet bekend. 2 kerken hebben een nevenfunctie naast het religieus gebruik, ruimtes worden verhuurd voor activiteiten. Een aantal andere kerkeigenaren overweegt deze optie ook. De HeyZon te Kapelle is niet meegenomen in deze kerkenvisie, omdat dit gebouw binnen afzienbare tijd zal worden gesloopt. Omdat dit voormalige kerkgebouw niet is meegenomen in deze kerkenvisie, ontbreekt, om technische redenen, nummer 4 in deze rapportage.

De grootste woonkern binnen de gemeente is Kapelle. Dit dorp is echter niet het grootste wat betreft het aantal kerken, namelijk 3. De middelgrote dorpen Biezeling en Wemelding tellen er allebei 4. Het kleinere dorp Schore heeft 1 kerkgebouw.

In Biezeling en Wemelding bevinden zich elk 2 herbestemde kerkgebouwen. Elk dorp heeft dus minimaal 1 religieus gebruikt kerkgebouw, waarbij Eversdijk niet als zelfstandige woonkern is meegerekend.

De voormalige Gereformeerde Gemeente van Kapelle-Biezeling werd herbestemd als Restaurant en Zalencentrum de HeyZon. Nu staat de kerk op het punt gesloopt te worden.

Functies van kerken

- Religieus gebruik
- Herbestemd

- 1 Opstandingskerk
- 2 Heilige Maria en Sint-Arsenius
- 3 Christelijke Gereformeerde Kerk
- 5 Mozeskerk
- 6 Petrakerk
- 7 Hervormde Kerk
- 8 Gereformeerde Kerk
- 9 Hervormde Kerk
- 10 Gereformeerde Kerk
- 11 Gereformeerde Gemeente
- 12 Maartenskerk
- 13 Vrije Evangelische Gemeente

Denominaties

- Protestantse Kerk in Nederland (PKN)
- Orthodox gereformeerd
- Bevindelijk gereformeerd
- Evangelisch
- Overig
- Herbestemd / leegstaand / transitie

- 1 Opstandingskerk
- 2 Heilige Maria en Sint-Arsenius
- 3 Christelijke Gereformeerde Kerk
- 5 Mozeskerk
- 6 Petrakerk
- 7 Hervormde Kerk
- 8 Gereformeerde Kerk
- 9 Hervormde Kerk
- 10 Gereformeerde Kerk
- 11 Gereformeerde Gemeente
- 12 Maartenskerk
- 13 Vrije Evangelische Gemeente

Denominaties

Van de 8 nog in religieus gebruik zijnde kerkgebouwen wordt de helft (4) gebruikt door de Protestantse Kerk in Nederland (PKN). Deze stroming komt indirect voort uit de Nederduitse Gereformeerde Kerk, die van de Reformatie tot de Franse Tijd de publieke kerk van Nederland was. Zodoende bezit de PKN vaak de oudste kerk in een dorp of stad. Dit is het geval in Kapelle, Wemeldinge en Schore. In Biezeling is de Mozeskerk van de PKN niet het oudste kerkgebouw, maar het bevindt zich wel op de locatie van de middeleeuwse dorpskerk. De PKN van Schore is gefuseerd met de PKN van Hansweert (gemeente Reimerswaal). Sinds de kerk in Hansweert in 2019 is verkocht, gebruikt deze fusiegemeente alleen het kerkgebouw in Schore.

Daarnaast zijn er in de gemeente Kapelle nog 4 andere denominaties, die elk één gebouw gebruiken. Allereerst is er de Christelijke Gereformeerde Kerk (CGK) te Biezeling, wat onder de noemer orthodox-gereformeerd valt. In de categorie bevindelijk gereformeerde denominaties is er de Gereformeerde Gemeente (GG) in Kapelle. Daarnaast is er de Vrije Evangelische Gemeente (VEG) Wemeldinge.

Onder de categorie ‘overige denominaties’ valt de Koptisch-orthodoxe kerk in Kapelle. In de gemeente zijn geen rooms-katholieke kerken en niet-christelijke religies die gebruik maken van gebedshuizen.

Denominaties

- Protestantse Kerk in Nederland (PKN)
- Orthodox gereformeerd
- Bevindelijk gereformeerd
- Evangelisch
- Overig
- Herbestemd / leegstaand / transitie

Monumentale status

- Rijksmonument
- Beschermenswaardig
- Geen status

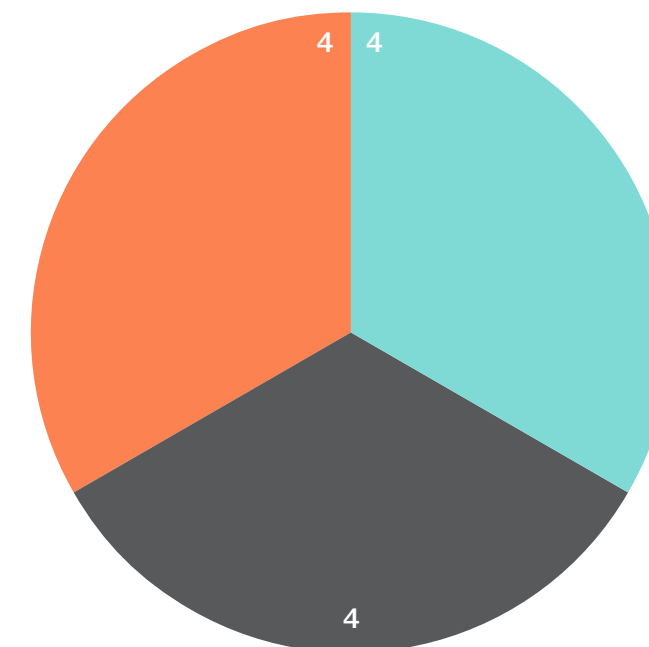
- 1 Opstandingskerk
- 2 Heilige Maria en Sint-Arsenius
- 3 Christelijke Gereformeerde Kerk
- 5 Mozeskerk
- 6 Petrakerk
- 7 Hervormde Kerk
- 8 Gereformeerde Kerk
- 9 Hervormde Kerk
- 10 Gereformeerde Kerk
- 11 Gereformeerde Gemeente
- 12 Maartenskerk
- 13 Vrije Evangelische Gemeente

Monumentale status en bouwperiode

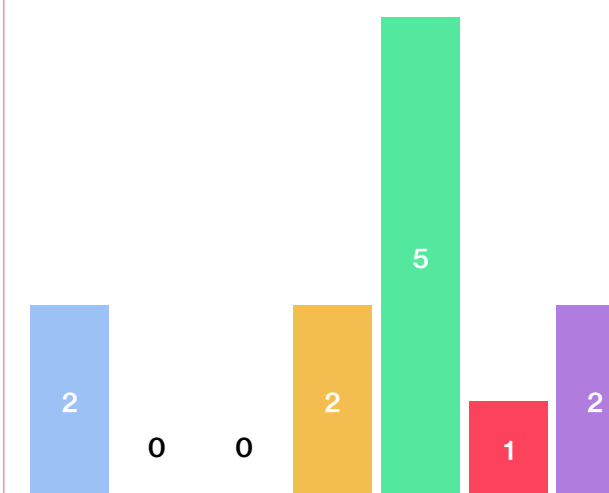
Van de 12 kerkgebouwen in de gemeente Kapelle hebben er 4 de status van rijksmonument. Dit zijn alle 4 kerken van de Protestantse Kerk in Nederland (PKN), in elk dorp 1. In het geval van Kapelle en Wemeldinge zijn de kerken en de kerktorens als aparte rijksmonumenten aangewezen. In de gemeente Kapelle zijn geen kerkgebouwen als gemeentelijk monument aangewezen. De overige 8 kerkgebouwen hebben dus geen monumentale status. Hiervan zijn er 4 als mogelijk beschermenswaardig gewaardeerd (zie hiervoor de aanbevelingen). De oudste kerkgebouwen zijn de Hervormde Kerk te Kapelle en de Maartenskerk in Wemeldinge, die beide dateren van voor 1500. Er zijn in de gemeente geen kerken uit de periode 1500 tot 1850. Het merendeel (7) van de kerken is gebouwd tussen 1850 en de Tweede Wereldoorlog. De herbestede kerken komen alle 4 uit deze periode. Eén kerk is gebouwd in de wederopbouwperiode (1940 tot 1970). Dit betreft de Hervormde Kerk in Schore, die in 1942 werd gebouwd ter vervanging van de in 1940 door oorlogsgeweld verwoeste dorpskerk. Na 1970 zijn nog 2 kerken gebouwd.

Tijdens het onderzoek zijn nog eens 4 kerkgebouwen aangemerkt als mogelijk beschermenswaardig. Nader onderzoek naar de cultuurhistorische - en/of architectuurhistorische waarde van deze gebouwen kan aanleiding zijn voor een mogelijke gemeentelijke bescherming. Deze vier gebouwen zijn de voormalige kerk van de Gereformeerde Gemeente in Wemeldinge, de kerk van de Vrije Evangelische Gemeente, eveneens in Wemeldinge, de H. Maria en St.-Arseniuskerk in Kapelle en de voormalige Christelijk Gereformeerde Kerk in Biezellinge. In aanbeveling 3 is het advies opgenomen deze gebouwen nader te laten onderzoeken.

Monumentale status

- Rijksmonument
- Beschermenswaardig
- Geen status

Bouwperiode

- Voor 1500
- 1500-1700
- 1700-1850
- 1850-1900
- 1900-1940
- 1940-1970
- Na 1970

4. Onderzoeksresultaten: Cultuurhistorisch onderzoek

Ontstaan van Kapelle

Kopergravure van kasteel Maalstede met op de achtergrond de Grote of Onze-Lieve-Vrouwekerk, Zeeuws Archief, Beeldbank Kapelle, nr 11-1356

De gemeente Kapelle is gelegen op het schiereiland Zuid-Beveland. Binnen de gemeente vallen de kernen Kapelle, Biezeling, Wemelding en Schore. Eversdijk, Dijkwel en een deel van Abbekinderen zijn buurtschappen binnen de gemeente. In de Romeinse tijd raakte Zeeland zo goed als ontvolkt, waarschijnlijk als gevolg van zeespiegelstijging. Door deze zeespiegelstijging werd het veenlandschap bedekt met een laag klei en ontstond een schorrenlandschap met getijdengeulen. In deze geulen werd zand afgezet, waardoor ze uiteindelijk verlandden. Doordat de klei het veen indrukte, kwamen de voormalige kreekgraven juist hoger te liggen dan de omgeving. Zo ontstonden kreekgraven die hoger lagen dan de omgeving die bestond uit natte poelgronden. Logischerwijs waren de kreekgraven ook de plaatsen waar mensen zich vestigden toen Zeeland vanaf de zevende eeuw weer bevolkt raakte. De gemeente Kapelle bestaat uit een poelgebied dat doorsneden wordt door een brede kreekrug waarop de dorpen Wemelding, Kapelle en Biezeling liggen. Schore ligt op een veel kleinere kreekrug. Na de Stormvloed van 1134 werd er een ringdijk om Zuid-Beveland aangelegd.

Later werden nog nieuwlandpolders ingedijkt: De Stormezandepolder, de Snoodijkpolder en de Willem-Annapolder.

Kapelle

De oudste nederzetting binnen de gemeente Kapelle is Maalstede. Deze buurtschap maakt tegenwoordig deel uit van de bebouwde kom van het dorp Kapelle. Maalstede viel in de middeleeuwen onder de verantwoordelijkheid van de ambachtsheren van Maalstede. In Maalstede werden een kasteel en een kapel gebouwd, de Kapel ter Maalstede. Later werd deze kapel verplaatst naar een kruispunt van wegen, waarmee het begin van het dorp Kapelle werd bepaald. Naast Maalstede kende Kapelle nog een aantal kastelen: Bruëlis, Gistellis, Pronkenburg en Poucques. Het dorp bestond uit de Grote of Onze-Lieve-Vrouwekerk (tegenwoordig Hervormde Kerk) met daaromheen een ring van huizen. Kapelle is daarmee een zogenaamd ringdorp. De kerk werd in 1503 verheven tot kapittelkerk. In het noorderkoor van de Hervormde Kerk staan nog steeds de banken voor de kanunniken. Aan het einde van de zestiende eeuw ging Kapelle over naar de gereformeerde godsdienst en verdween het katholicisme uit deze streek.

Na de Middeleeuwen verdwenen de verschillende kastelen rond Kapelle. Met de aanleg van een belangrijke postweg en later de spoorlijn van Bergen op Zoom naar Vlissingen nam Kapelle een gunstige economische positie in. Vanwege de bodemkwaliteiten in dit gebied legde de bevolking zich toe op fruitteelt. Door de fruitteelt vestigden zich ook aanverwante bedrijven en een veiling in Kapelle. Nog steeds staat Kapelle bekend als de *'Bloesem van Zeeland'*. Kapelle groeide aan het begin van de twintigste eeuw met diverse uitbreidingswijken.

Wemeldinge

Wemeldinge is ontstaan op een kreekkrug aan een geul. Drie vliedbergen vormden de basis voor het dorp. De Maartenskerk van Wemeldinge is gebouwd op één van deze vliedbergen. Een andere vliedberg is nog aanwezig. De derde vliedberg is later afgegraven ten behoeve van de landbouw. Wemeldinge heeft een opvallende ruimtelijke structuur. Na een stormvloed in 1134, die ook Wemeldinge trof, verhuisden veel inwoners naar de nieuwe dijk die werd aangelegd, de huidige Dorpsstraat. De kerk ligt daarom tegenwoordig aan de rand van het dorp.

Het Kanaal door Zuid-Beveland dat halverwege de negentiende eeuw werd gegraven versterkte de economische positie van Wemeldinge. Sinds die tijd groeide het dorp voornamelijk in de richting van het nieuwe kanaal, verder bij de kerk vandaan.

Biezellinge

Biezellinge ontstond mogelijk al in de elfde eeuw. Op de plek van de huidige Hoofdstraat werd een dam in de kreek gelegd, waar boeren zich vestigden. In de middeleeuwen bezat het dorp Biezellinge een haven aan de Westerschelde. De haven verloor haar functie doordat de kreek waaraan de haven lag in de zeventiende eeuw verzandde. De Havenweg en het Havendijkje herinneren aan de plaats van de voormalige haven. Verderop in het dorp ligt de Mozeskerk. In de dertiende eeuw was hier een kapel die in de vijftiende eeuw werd uitgebreid tot kerk.

Kopergravure van de haven van Biezellinge met op de achtergrond de kerk van Eversdijk (Zeeuws Archief, Zeeuws Genootschap, Zelandia Illustrata, deel II, nr 1552)

De middeleeuwse kerk van Schore net voor de sloop in 1913, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort / 015196

Schore

De naam van het dorp Schore verwijst naar de schorren die het gebied oorspronkelijk kenmerkten. Het dorp ontstond op een kleine kreekkrug en had zodoende weinig uitbreidingsmogelijkheden. Rond 1200 werd in Schore waarschijnlijk een eerste kerk gesticht die voortkwam uit de kerk van Vlakte. In de veertiende eeuw werd een nieuwe kerk gebouwd. De middeleeuwse kerk werd in 1914 vanwege bouwvalligheid vervangen door een nieuw kerkgebouw tegen de oude toren.

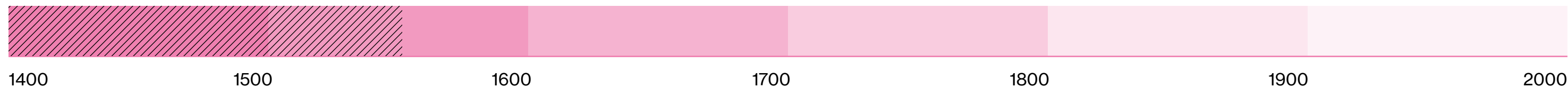
In 1940 werd deze kerk door oorlogshandelingen verwoest samen met veel andere bebouwing in het dorp, waaronder het gemeentehuis. Dit was één van de redenen om Schore bij de gemeente Kapelle te voegen. Al tijdens de oorlog, in 1942, werd een nieuwe kerk in gebruik genomen op de historische locatie.

Eversdijk

Eversdijk is een buurtschap dat vroeger een dorp en heerlijkheid was. Het dorp ontstond doordat op deze plaats veen werd uitgegraven en verkocht. Ene Everdies liet op deze plaats een kleine dijk aanleggen en op het kruispunt van wegen ontstond Eversdijk. Eversdijk was een zogenaamd ringdorp. In het midden lag de Pauluskerk, met daaromheen een begraafplaats en een ringvormige weg, de kerkring. De kerk werd na de Reformatie niet meer gebruikt. Gebrek aan onderhoud leidde ertoe dat de kerk in 1821 instortte. In 1840 overkwam de toren hetzelfde. De kerkring met daarbinnen de oude begraafplaats is nog steeds herkenbaar.

Kerken en geloof in Kapelle

Om een beeld te krijgen van de historische ontwikkeling van het geloof en de waarden die de kerkgebouwen daarin vertegenwoordigen, is de religieuze geschiedenis opgedeeld in enkele perioden. De perioden die voor de gemeente Kapelle relevant zijn, zijn hiernaast beschreven.

Middeleeuwen

Grote of Onze-Lieve-Vrouwekerk in Kapelle

Sinds de zevende eeuw speelt het christendom een rol in Zeeland. Het was Willibrord die rond 690 als zendeling uit Engeland overkwam om in Zeeland het Evangelie te prediken. Hij zou volgens legenden de eerste kerk op het eiland gesticht hebben, maar dit is niet zeker. De eerste kerk in Zeeland ten noorden van de Westerschelde waarvan het bestaan zeker is, is de tiende-eeuwse Westmonsterkerk in Middelburg. Uit deze eerste tijd zijn verder geen kerken overgebleven in Zeeland. Veel oude Zeeuwse kerken dateren uit de dertiende en veertiende eeuw. Zo ook de kerken van Wemeldinge en Kapelle. De kerk van Wemeldinge was waarschijnlijk een dochterkerk van de Westmonsterkerk in Middelburg. Ook de dorpen Biezeling, Eversdijk en Schore hadden in de middeleeuwen een eigen kerk. Deze oorspronkelijke kerken zijn inmiddels verdwenen. In Biezeling en Schore staat op de oorspronkelijke locatie een jonger kerkgebouw.

Voor deze middeleeuwse kerken werden vaak landschappelijke of stedenbouwkundig dominante locaties gekozen, centraal in de stad of het dorp of op het hoogste punt van een kreekrug.

De locatie is veelal van belang in de omgeving en de dorpsstructuur. De dorpen Kapelle, Eversdijk en Schore zijn ringdorpen waar de kerk letterlijk de centrale plek in neemt. Rondom de kerk lag een kerkhof met daaromheen een ringvormige straat. Ook in Wemeldinge heeft de kerk een prominente plek doordat deze op een voormalige vliedberg is gebouwd. Door de verschuiving van Wemeldinge door overstromingen ligt de kerk nu vrij solitair aan de rand van het dorp. Ook was de huidige gemeente Kapelle een gebied waar veel kloosters gesticht werden. Zo bevond zich tussen Wemeldinge en Kapelle het Sint-Jansherenhuis, een belangrijke commanderij van de johannieterorde. In Kapelle zelf bevond zich een Onze-Lieve-Vrouwe-Kapittel, ten oosten van Biezeling stond het klooster Jeruzalem van de orde van de victorinnen en in Schore bevond zich een uithof van de cisterciënzers.

Naast de katholieke kerk zijn er in die tijd een paar andere stromingen in het geloof zoals het jodendom en de moderne devotie, maar op dit deel van Zuid-Beveland speelden die geen rol.

Waarde van de kerkgebouwen

De kerken in Kapelle uit deze periode zijn zonder uitzondering architectonisch en stedenbouwkundig dominant, de ligging en locatie van de kerken zijn van belang en zeggen iets over de structuur van de kernen. Rondom middeleeuwse kerklocaties is archeologie ook een belangrijke waarde. Middeleeuwse architectuur wordt altijd als waardevol beschouwd, ook al is ze maar fragmentarisch.

Kerken die behoren tot deze periode zijn:

- 7 Grote of Onze-Lieve-Vrouwekerk (tegenwoordig Hervormde Kerk), Kapelle
- 12 Maartenskerk, Wemeldinge

De Grote of Onze-Lieve-Vrouwekerk van Kapelle is een bijzonder voorbeeld van middeleeuwse gotische kerkbouw. De kerk heeft een lange bouwgeschiedenis. Bijzonder is de verschijningsvorm van de toren met vier stenen hoektorentjes. Ook in het interieur zijn bijzondere stukken uit diverse perioden aanwezig die zo de rijke kerkgeschiedenis aanschouwelijk maken.

1400 1500 1600 1700 1800 1900 2000

Reformatie

Mozeskerk Biezelinghe

Het rooms-katholieke geloof was in de middeleeuwen het dominante geloof in Europa, maar in de loop van de tijd waren binnen de kerk allerlei misstanden ontstaan. Naast kritiek op het functioneren van de kerk waren ook het humanisme, de uitvinding van de boekdrukkunst, staatsvorming en de uitbraken van de pest aanleiding voor hervormingen. Het schisma in het westerse christendom werd vanaf 1517 ingezet door Maarten Luther en Johannes Calvijn. In Zeeland werden veel kerken verwoest tijdens de Beeldenstorm en de Tachtigjarige Oorlog, maar de huidige gemeente Kapelle is grotendeels gespaard gebleven.

Met de Reformatie in de zestiende eeuw gingen veel van de katholieke dorpskerken over tot de protestantse, calvinistische godsdienst. Dit was ook het geval in alle toenmalige kerken in de gemeente Kapelle. In veel gevallen werden door de protestanten vernieuwingen uitgevoerd aan de kerk, of werd de kerk getransformeerd tot protestantse kerk. De locatie binnen de dorpen en de architectuur blijven dominant mede omdat herbouw ook plaats vond op de oude plek. Bij herbouw werd aangesloten bij de bekende en bestaande bouwvormen.

Waarde van de kerkgebouwen

Door beperkte middelen zijn de herbouwde of nieuwgebouwde kerken vaak architectonisch minder waardevol, hoewel de gebouwen uit de zeventiende en achttiende eeuw over het algemeen wel hoog gewaardeerd worden.

Een kerk die behoort tot deze periode is:

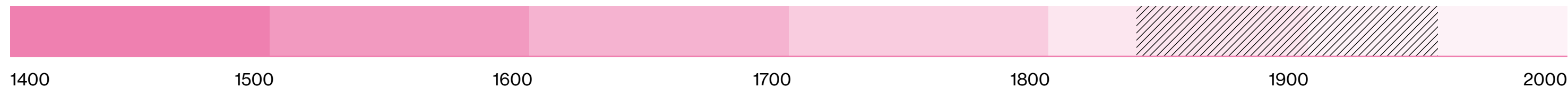
- 5 Mozeskerk, Biezelinghe

De Mozeskerk is een voorbeeld van een kerk die is vernieuwd. Deze vernieuwing had niet direct verband met de reformatieperiode, maar met de staat van het kerkgebouw. Op de locatie van de middeleeuwse (oorspronkelijk rooms-katholieke) kerk werd in 1908 deze nieuwe kerk gebouwd, waarbij de toren uit 1877-1878 wel behouden bleef. Doordat de locatie van de middeleeuwse kerk gebruikt werd staat de kerk stedenbouwkundig op een relatief dominante plaats in het dorp. Ook in Schore werd op de locatie van de middeleeuwse kerk een nieuwe kerk gebouwd, maar die werd in 1940 door oorlogshandelingen verwoest.

Katholieke emancipatie

Sinds de Reformatie zijn er in Kapelle geen openlijke rooms-katholieke kerken meer te vinden. Vanaf 1691 was er in Dijkwel bij Kapelle een katholieke schuilkerk. In het begin van de negentiende eeuw werd voor dit doel in Kapelle een huis met schuur gekocht. Deze schuilkerk is in 1839 ontmanteld. Katholieken uit deze streek zijn sindsdien aangewezen op de rooms-katholieke kerken in de omgeving, zoals Goes.

Het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie in 1853 was een startsein voor een opleving van de katholieke kerkbouw in Nederland. De katholieke kerk mocht zich weer openbaar manifesteren en bouwde op veel plekken markante nieuwe kerken in typerende neostijlen. Aan Kapelle is deze katholieke bouw golf voorbijgegaan door het ontbreken van een katholieke gemeenschap. De Mozeskerk in Biezelinghe is, hoewel protestants, wel beïnvloed door de typerende neostijlen uit deze tijd.

Afscheidingen

Het kerkgebouw van de Vrije Evangelische Gemeente in Wemeldinge

Tot in de negentiende eeuw waren er betrekkelijk weinig ontwikkelingen in Zeeland, en dus ook op Zuid-Beveland, die nieuwe kerkgebouwen als gevolg hadden. In het tweede kwart van de negentiende eeuw kwam daar verandering in. De Afscheiding van 1834 is de aanduiding voor een kerkelijke beweging die uiteindelijk heeft geleid tot zelfstandige gereformeerde kerken naast de Nederlandse Hervormde Kerk. De Afscheiding van 1834 heeft, hoewel klein begonnen, grote invloed gehad op de vorming van de gereformeerde gezindte binnen de moderne Nederlandse samenleving. Deze afscheiding verschilde van plaats tot plaats. In Wemeldinge vond bijvoorbeeld geen afscheiding plaats door de toenmalige predikant: Jan Kamerman. Pas na de dood van de betreffende predikant sloten diverse hervormden zich aan bij nieuwe groepen. Uit de vereniging van enkele van deze groepen in 1879 komt de Vrije Evangelische Gemeente van Wemeldinge voort.

In 1886 volgde een tweede scheuring, de 'Doleantie'. De gemeenten die hun oorsprong vonden in de Afscheiding en Doleantie verenigden zich voor een deel in 1892 tot de Gereformeerde Kerken in Nederland.

In 2004 is deze groep samen met de Nederlands Hervormde Kerk en de Evangelisch-Lutherse Kerk opgegaan in de Protestantse Kerk in Nederland. Een kleiner deel van de in 1834 afgescheidenen bleef sinds 1892 de Christelijke Gereformeerde Kerken vormen.

Na de Afscheiding vonden nog meer afsplitsingen plaats, zoals die van dominee Ledeboer. De nieuwe groepen werden vaak later weer samengevoegd met andere afgesplitste groepen. De Ledeboeriaanse gemeenten gingen op in de Gereformeerde Gemeenten (in Nederland en Noord-Amerika).

Waarde van de kerkgebouwen

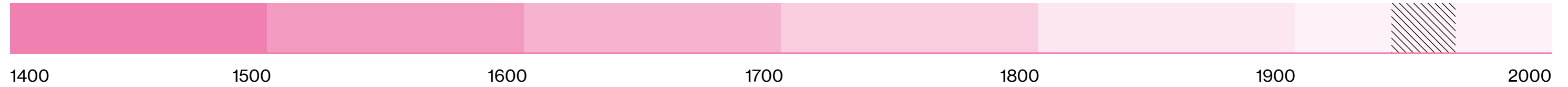
De afgescheiden groepen kerkten soms in schuren of bouwden na enige tijd nieuwe kerkgebouwen. Doordat de middelen gelimiteerd waren hebben deze kerken vaak een bescheiden voorkomen. De architectonische waarde van deze kerkgebouwen is daardoor beperkt. Een groot deel van deze kerken is inmiddels herbestemd waarbij het oorspronkelijke interieur verloren is gegaan.

De afgescheiden groepen bleven ook in de twintigste eeuw actief en bouwden, vaak vanwege ruimtegebrek, nieuwe kerken die behoren tot de periode 'jong'.

Kerken die behoren tot deze perioden zijn:

- 2 Heilige Maria en Sint Arsenius, Kapelle
- 3 Christelijk Gereformeerde kerk, Biezeling
- 8 Gereformeerde kerk, Biezeling
- 10 Gereformeerde Kerk, Wemeldinge
- 11 Gereformeerde Gemeente, Wemeldinge
- 13 Vrije Evangelische Gemeente, Wemeldinge

De Heilige Maria en Sint Arseniuskerk is een relatief grote kerk met toren. De architectuur is bescheiden, maar de toren maakt dat de kerk toch een prominente plek inneemt. Met de overname door de Koptisch-Orthodoxe kerk is het interieur sterk gewijzigd. Een ander bijzonder voorbeeld van een afgescheiden kerk is het gebouw van de Vrije Evangelische Gemeente in Wemeldinge. Naast het sobere karakter van het kerkje, is het gebouw ook een vertegenwoordiging van de vroege afscheiding van de Vrije Evangelische Gemeenten.

Wederopbouw

Na de Tweede Wereldoorlog werd er relatief veel gebouwd in Nederland. In 1940 is de kerk van Schore door oorlogsgeweld verloren gegaan. Al tijdens de oorlog was er daarom behoefte aan een nieuw kerkgebouw. De tijd na de oorlog was ook de tijd van grootschalige bevolkingsgroei waarbij in veel uitbreidingswijken nieuwe kerkgebouwen verrezen. Vanaf de jaren '60 is Kapelle fors gegroeid. In 1952 werd de Heyzon gebouwd aan de rand van Biezeling. Deze kerk werd in 1995 buiten gebruik gesteld.

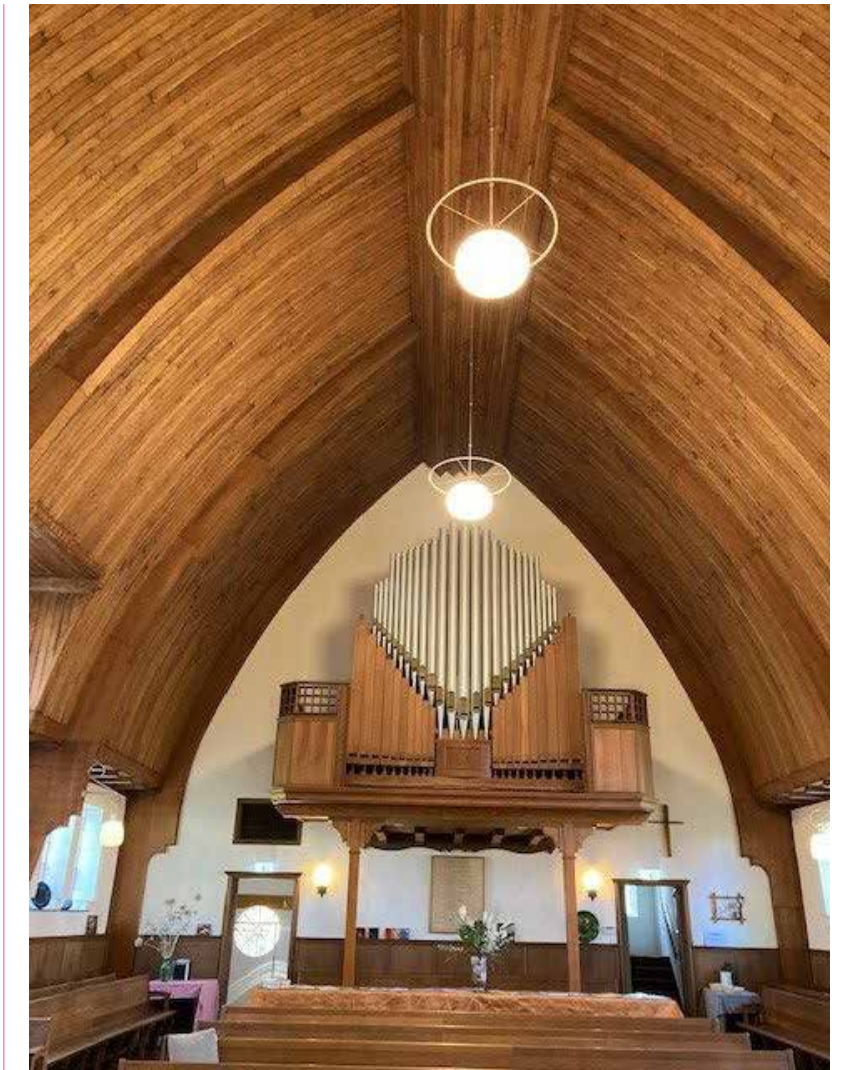
Waarde van de kerkgebouwen

Kerken uit deze tijd zijn vaak in één geheel ontworpen als Gesamtkunstwerk. De architectuur van exterieur en kunst sluit aan op interieurstukken als kandelaars en altaren en vormt één ensemble. De gaafheid van dit ensemble is belangrijk voor de waardering van het gebouw, zoals dit ook geldt voor kerken uit andere perioden. Wederopbouwkerken zijn daarom bijzonder gevoelig voor verstoring.

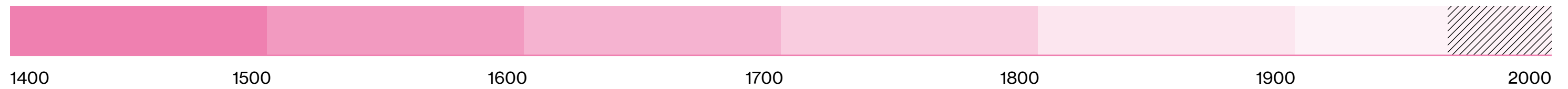
Kerk die behoort tot deze periode is:

9 Hervormde Kerk, Schore

De Hervormde Kerk van Schore is de enige kerk uit deze periode in de gemeente Kapelle. Het is een kerk met invloeden uit de Delftse School. Het interieur met paraboolvormig plafond is vrij gaaf gebleven. Opvallend is het hoge detailleringsniveau, waarvoor later in de wederopbouw minder geld en materiaal was. De kerk staat binnen de historische ring waar ook de eerdere kerken van Schore stonden.

Hervormde Kerk, Schore

Periode jong

Aan het einde van de twintigste eeuw werden er in Kapelle ook nog kerken gebouwd, ingegeven door de groei van de reformatorische geloofsgemeenschappen. In de jaren negentig werden de Opstandingskerk in Biezelinghe en de Petrakerk in Kapelle gebouwd. Laatstgenoemde kerk is in een voorbeeld van een zogenaamde refodome, een groot kerkgebouw van een bevindelijk gereformeerde geloofsrichting. De Petrakerk werd in 2011 uitgebreid om te kunnen voorzien in voldoende zitplaatsen voor de groeiende gemeenschap.

De kerken uit deze periode zijn vaak ingepast in de stedenbouwkundige restruimte buiten de centra en vormen zo een aparte categorie waarbij er een grote diversiteit is in architectuurstijlen.

Waarde van de kerkgebouwen

Kenmerk voor kerken uit deze periode is dat ze vaak op stedenbouwkundig onbelangrijke plaatsen gebouwd zijn, bijvoorbeeld aan de rand van het dorp. De waarde van de architectuur verschilt sterk per individueel geval.

Kerken die behoren tot deze periode zijn:

- 1 Opstandingskerk, Biezelinghe
- 6 Petrakerk, Kapelle

Van beide kerken is het door hun geringe historie nog lastig te bepalen wat de architectonische en cultuurhistorische waarde is.

Petrakerk in Kapelle

Beoordelingscriteria kernwaarden

Bronnen:

- A.J. Barth - *Kapelle een bloeiende gemeente*
- J.P. van den Broecke - *Middeleeuwse kastelen van Zeeland*
- C. Dekker - Zuid-Beveland. *De historische geografie en de instellingen van een Zeeuws eiland in de Middeleeuwen*
- W.E.P. van IJsseldijk - *De geschiedenis van Kapelle (Z.-B.)*
- G.J. Lepoeter - *De kerk te Kapelle in de loop der eeuwen*
- Zeeuwse Ankers, www.zeeuwseankers.nl
- De Bloesem van Zeeland www.debloesemvanzeeland.nl/ontdekken/dorpen
- Geschiedenis van Kapelle, www.kapelle.nl/geschiedenis
- Geschiedenis Vrije Evangelische Gemeente Wemeldinge, www.vegwemeldinge.nl/geschiedenis
- www.plaatsengids.nl

Iedere kerk heeft een eigen geschiedenis en eigen waarden, samen vertellen de kerken een groter verhaal. De waarden van een kerkgebouw kunnen worden beoordeeld aan de hand van de volgende criteria:

- **Architectonische waarden:** Wat zijn de architectuurhistorische kenmerken van het gebouw? Is een bepaalde architectuur of typologie van kerkenbouw specifiek belangrijk in de gemeente of regio? Wat is de typologie? Binnen de collectie kan een kerk een belangrijke rol spelen op historisch en maatschappelijk niveau ook al is ze als bouwwerk onbeduidend. Bovendien kan een kerk, ook al is ze niet van architectonisch belang, toch van belang zijn als voorbeeld van een eenvoudige bouwstijl of techniek. In het hele gamma van de kerkenbouw spelen ze een rol als onderdeel van de minder rijke delen van de maatschappij.
- **Cultuurhistorische waarden** Wat was de rol van de kerk in de historische ontwikkeling van de stad, het dorp en het gebied? Hoe en waarom heeft de kerk zich ontwikkeld tot de huidige situatie?

- **Situationele en ensemblewaarden** Behoort de kerk tot een complex van meerdere gebouwen of een groenstructuur? Wat is de rol van de kerk in het stedenbouwkundig geheel van de stad of het dorp: Speelt de kerk een belangrijke rol in het straat- of dorpsbeeld?
- **Gaafheid** In hoeverre is het kerkgebouw onaangetast?
- **Interieurwaarden** Welke interieuraspecten van de kerkfunctie zijn behouden gebleven? Denk aan preekstoel, koorhek, orgel etc. Is het een gaaf ensemble?

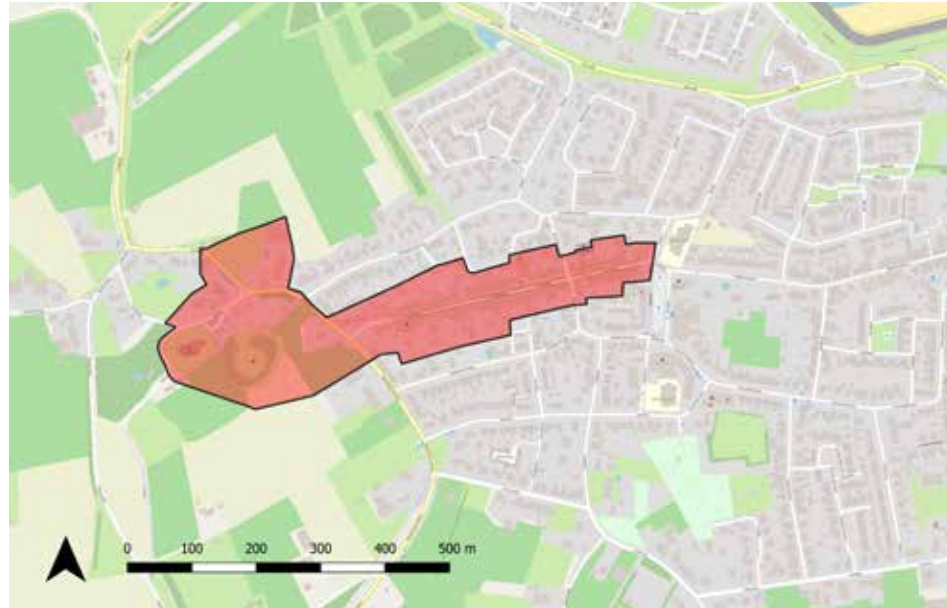
Kerken die meerdere kernwaarden vertegenwoordigen en daarmee een uitzonderlijk voorbeeld zijn van een bepaalde categorie kerken, zijn mogelijk beschermenswaardig.

Kernwaarden kerkenbestand gemeente Kapelle

Op basis van de verschillende perioden valt een aantal zaken op over de ontwikkeling van het geloof en de daarmee samenhangende kerkenbouw in de gemeente Kapelle:

- In elk van de kernen speelt de kerk een rol in de stedenbouwkundige opzet. Ook in Eversdijk, waar geen kerk meer is, is nog wel de structuur van de kerkkring met kerkhof te vinden. In Biezeling en Schore is in de loop van de geschiedenis een nieuwe kerk gebouwd op de historische locatie. De situering van de historische kerk van Wemeldinge buiten het huidige dorp maakt de invloed van overstromingen op de inrichting van Zeeland zichtbaar.
- Opvallend is dat er in Kapelle alleen protestantse kerken zijn en geen enkele rooms-katholieke kerk. De emancipatie van katholieken in het midden van de negentiende eeuw is niet terug te zien in de gemeente Kapelle. De Koptisch-Orthodoxe kerk in Biezeling is geen protestants kerkgenootschap, maar maakt wel gebruik van een voormalige gereformeerde kerk.
- Er zijn relatief veel kerken uit de tijd van de afscheiding overgebleven. Een deel van deze gebouwen is vandaag de dag herbestemd doordat gemeenschappen zijn gefuseerd of elders een nieuwe kerk hebben gebouwd.

5. Onderzoekresultaten: Beleidskader

Beschermd dorpsgezicht Wemeldinge

Algemeen

De gemeente Kapelle kent 49 beschermde rijksmonumenten, waarvan meer dan de helft behoort tot de categorieën agrarische monumenten en woonhuizen (oorspronkelijke functie). Binnen de gemeente zijn 4 kerkgebouwen aangewezen als rijksmonument en bij 2 van deze 4 gebouwen is de toren apart als rijksmonument aangewezen. De gemeente Kapelle heeft zelf 16 objecten aangewezen als gemeentelijke monument. Dit zijn voornamelijk woonhuizen, maar op het overzicht van gemeentelijke monumenten prijkt ook een lindeboom (grenslinde). Sinds 1967 is het oude dorpscentrum van Wemeldinge aangewezen als beschermd dorpsgezicht.

Een specifiek monumenten- of erfgoedbeleid is door de gemeente niet vastgesteld. Wel heeft de gemeente Kapelle een erfgoedcommissie die de gemeente adviseert op het gebied van gebouwd erfgoed. Dit betreft vooral advisering bij een aanvraag voor een omgevingsvergunning met de activiteit monumenten.

Omgevingswet

In de aanloop naar de invoering van de Omgevingswet per 1 januari 2024 wordt door de gemeente Kapelle gewerkt aan de Omgevingsvisie. Op haar website meldt de gemeente dat de Omgevingsvisie het strategisch plan is voor de fysieke leefomgeving, maar dat daarbij ook naar de sociale onderwerpen, die in de gemeente spelen, zal worden gekeken. Het in 2019 vastgestelde Strategisch Kompas dient als belangrijk vertrekpunt voor de Omgevingsvisie. In dit document komt het erfgoed niet specifiek aan de orde, maar wordt het unieke karakter van Wemeldinge als belangrijkste historische kern benoemd in relatie tot de ontwikkeling van toerisme. Deze kerkvisie kan zeker worden betrokken bij de ontwikkeling van de Omgevingsvisie en later bij het opstellen van het Omgevingsplan.

Erfgoedverordening en subsidieverordening gemeentelijke monumenten

De *Erfgoedverordening gemeente Kapelle 2018* voorziet in de mogelijkheid tot het aanwijzen van gemeentelijke monumenten. Op basis van een eerdere verordening zijn er in 1995 al 16 gemeentelijke monumenten aangewezen. Deze verordening regelt niet de instelling van de adviescommissie en het benoemen van haar leden, waaronder tenminste twee leden die beschikken over verschillende vormen van kennis van het erfgoed. Dit is namelijk vastgelegd in de Verordening op de gemeentelijke adviescommissie omgevingskwaliteit Kapelle, vastgesteld door de gemeenteraad op 29 november 2022.

De gemeente kent sinds 1995 tevens een subsidieverordening voor gemeentelijke monumenten. In 2018 is deze herzien. De nu geldende verordening is de *Subsidieverordening gemeentelijke monumenten 2018*, waarbij zowel een subsidie in de onderhoudskosten als in de kosten van een restauratie van een gemeentelijk monument mogelijk is.

VTH-Beleid Zeeland 2021

De gemeente Kapelle hanteert het provinciaal opgestelde *VTH-Beleid Zeeland 2021* dat alle taken van de Zeeuwse overheden op het gebied van omgeving bevat. Dit gehanteerde beleid benoemt de uitgangspunten voor preventie, vergunningverlening, gedogen, toezicht en handhaving in Zeeland. Daarnaast geeft dit document uitvoering en handhaving aan wetten en de daaruit voortkomende regels zoals opgenomen in de Erfgoedwet.

Beleid ‘Zon op erfgoed’ (mei 2022)

Tot mei 2022 was het plaatsen van zonnecollectoren op monumentale panden of binnen beschermde gezichten vrijwel niet mogelijk, omdat dit te veel conflicteerde met de cultuurhistorische waarden van de panden. Met het in mei 2022 vastgestelde beleid wil de gemeente Kapelle *‘zonnepanelen meer toestaan waar dat kan en blijven uitsluiten waar dat moet’*.

Kerkenvisie in relatie tot erfgoedbeleid

Met betrekking tot beleid en regelgeving moet worden gesteld dat de gemeente Kapelle een inhaalslag te maken heeft. Het bestuurlijke en politieke klimaat lijken hiervoor zeker aanwezig.

Het vormgeven van een actueel erfgoedbeleid kan gebaseerd worden op de uitkomsten van deze kerkenvisie, waarin aanbevelingen zijn opgenomen over de rol van erfgoed in de versterking van de fysieke leefomgeving. Het gaat daarbij niet alleen over het beschermen en behouden van erfgoed, maar ook over het benutten van kansen voor leegkomende kerkgebouwen. Eenzelfde vraagstuk kan in de nabije toekomst ook gelden voor bijvoorbeeld het agrarisch erfgoed. Ook de aandacht voor interieurs, vaak een vergeten onderdeel bij de instandhouding van erfgoed, kan worden verankerd in erfgoedbeleid. Onderwerpen die in deze kerkenvisie aan de orde komen, zoals de loketfunctie ten behoeve van het contact met eigenaren, alsmede de coördinatiefunctie ten behoeve van een integrale aanpak, kunnen eveneens onderdeel uitmaken van toekomstig erfgoedbeleid.

Kennis en gebruik van instandhoudings- en restauratiesubsidies

Voor de instandhouding van rijksmonumenten kan subsidie bij de rijksoverheid worden aangevraagd.

De eigenaren van de rijksmonumentale kerkgebouwen in de gemeente Kapelle zijn op de hoogte van de *Subsidieregeling instandhouding monumenten (Sim)*, maken daarvan ook gebruik en laten zich daarbij ondersteunen door een professioneel bureau. De gemeente kan op hetzelfde moment ook een aanvraag indienen voor de twee torens, eigendom van de gemeente, waardoor de plannen van kerken en torens op elkaar kunnen worden afgestemd.

Ondanks het in 2019 verhoogde subsidiepercentage (van 50% naar 60%) geven de meeste kerkeigenaren aan dat het eigen aandeel (40% + 100% van de eventuele niet-subsidiabele kosten) een knelpunt is. Voor de onderhoudskosten kent de gemeente Kapelle geen aanvullende subsidiemogelijkheid, terwijl de provincie Zeeland alleen een subsidieregeling heeft voor de restauratie van rijksmonumenten. De provinciale subsidieregeling kent een subsidiepercentage van maximaal 70% en daarmee resteert een eigen bijdrage van 30%. Ook bij de provinciale restauratiesubsidie geven de kerkeigenaren aan dat de eigen bijdrage een aandachtspunt is.

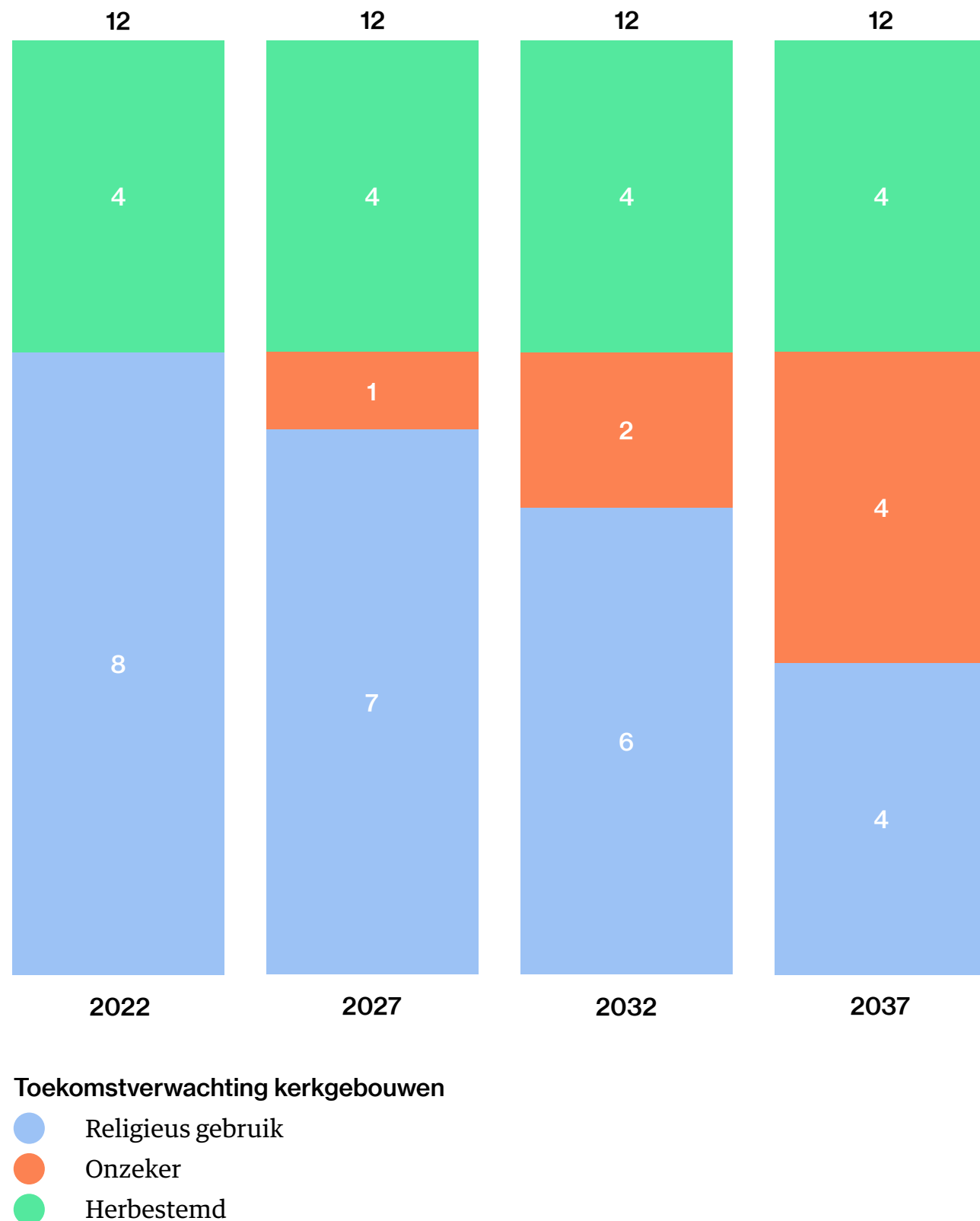
Een enkele kerkeigenaar geeft aan het aanvragen van subsidie voor onderhoud of restauratie omwille van de omvang van de eigen bijdrage niet, of later dan wenselijk is, in te dienen.

Binnen de gemeente Kapelle bevinden zich enkele kerken met een urgente bedreiging of een bedreiging op langere termijn. Bij deze kerkeigenaren staan interne gesprekken over het vinden van een neven- of herbestemming nog in de kinderschoenen of worden in zijn geheel nog niet gevoerd. Behoud en toekomstig gebruik van deze kerkgebouwen staat daardoor onder druk. Voor zowel rijksmonumentale kerkgebouwen als voor kerkgebouwen van cultuurhistorisch belang kan een beroep worden gedaan op de *Subsidieregeling stimulering herbestemming monumenten* van het Rijk. Deze regeling is een hulpmiddel om binnen de kerkgemeenschap de gesprekken te starten over een nevenbestemming met behoud van de religieuze (hoofd)functie of een herbestemming met een goede economische kostendrager. Kerkeigenaren in de gemeente Kapelle lijken nauwelijks bekend met deze regeling. Tot op heden is van deze regeling binnen de gemeente Kapelle nog geen gebruik gemaakt.

“Als er overlegd wordt moet dit nuttig zijn.”

“We staan wel open voor nevenactiviteiten, maar willen geen concurrent van het dorpshuis zijn.”

6. Onderzoeksresultaten: Toekomstverwachting

Toenemende onzekerheid van het religieus gebruik

De ontkerkelijking leidt tot veel onzekerheid in heel Nederland. Kerkgemeenten vergrijzen en kennen een dalend ledenaantal. Dit leidt ertoe dat kerkgebouwen te groot worden voor de kerkgemeente, of dat het onderhoud van het gebouw niet langer bekostigd kan worden. Het toevoegen van een nevenfunctie kan een oplossing bieden. Kerkgemeentes fuseren of houden op te bestaan. Dit leidt tot herbestemming of zelfs sloop van kerkgebouwen. Dit geldt ook voor de gemeente Kapelle. Ten tijde van het kerkenvisietraject (2022-2023) werden van de 12 kerkgebouwen er nog 8 religieus gebruikt en zijn er 4 herbestemd.

In de gesprekken die Erfgoed Zeeland met kerkeigenaren heeft gevoerd zijn toekomstverwachtingen opgesteld. Met 11 van de 12 kerkeigenaren zijn in 2022 gesprekken gevoerd. De eigenaren van 4 van de 8 kerken in religieus gebruik kunnen met enige zekerheid zeggen dat het gebouw in 2037 nog steeds deze functie heeft. Deze kerken kennen een vitale kerkgemeenschap met een stabiel of zelfs groeiend ledenaantal. De andere 4 kerkeigenaren hebben een onzeker toekomstbeeld.

In het slechtste scenario zouden deze 4 kerken allemaal hun religieuze gebruik verliezen in de komende 15 jaar.

Het is de verwachting dat in Kapelle en Biezellinge er per kern ten minste één kerk religieus gebruikt zal blijven in 2037. Voor zowel Schore als Wemeldinge geldt dat de kerk(en) in het dorp een onzekere toekomstverwachting hebben qua religieus gebruik. Het zou dus kunnen dat er in deze dorpen geen enkele kerk meer in religieus gebruik blijft.

Drie van de vier rijksmonumenten bedreigd

De 4 rijksmonumentale kerkgebouwen in de gemeente zijn allemaal in eigendom en gebruik bij de Protestantse Kerk in Nederland (PKN). Dit kerkgenootschap kampt landelijk gezien met vergrijzing en krimp van het ledenaantal. Dit geldt ook voor de PKN-kerken in Kapelle. 3 van de 4 hebben een onzekere toekomstverwachting. Dit geldt voor de Mozeskerk te Biezellinge, de Maartenskerk te Wemeldinge en de Hervormde Kerk te Schore. Daar bovenop komt nog het probleem dat rijksmonumentale kerken vaak hogere onderhouds- en exploitatiekosten hebben en minder duurzaam zijn. Voor de kerken in

Biezeling en Schore geldt als extra last dat zij eigenaar zijn van de toren. Op dit moment is de bouwkundige staat van de 4 rijksmonumentale kerken goed tot zeer goed. De doorzettende krimp kan er echter toe leiden dat de onderhoudskosten te hoog worden, wat ten koste kan gaan van de bouwkundige staat.

Toekomstverwachting niet-monumentale kerkgebouwen

Van de niet-monumentale kerkgebouwen zijn er 4 herbestemd. Deze herbestemde kerkgebouwen zijn in particulier bezit en hebben daarmee in principe een toekomstbestendige bestemming. Van de kerkgebouwen met een religieuze bestemming zijn de niet-rijksmonumentale kerkgebouwen op één na toekomstbestendig. De toekomst van het kerkgebouw van de Vrije Evangelische Gemeenten in Wemeldinge moet als onzeker worden bestempeld.

“Het is lastig om ‘buitenstaanders’ binnen te krijgen ook al probeert de kerk laagdrempelig te zijn.”

“Vrijwilligers vinden is geen probleem, maar vacatures vervullen op bestuurlijk niveau wel.”

Bedreiging en urgentie om actie te ondernemen

In hoeverre een kerkgebouw in het voortbestaan wordt bedreigd, hangt vooral af van de toekomstverwachting van de eigenaar. Dit geldt zowel voor het voortzetten van het huidige (religieuze) gebruik als voor het ombuigen naar een eventuele her- of nevenbestemming. De helft van de in religieus gebruik zijnde kerken heeft geen heldere toekomstvisie en geeft aan dat het religieuze gebruik op langere termijn onzeker is. Het nadenken over de toekomst van kerkgebouwen moet zorgvuldig gebeuren. Veel mensen hebben een band met een kerkgebouw. Dit geldt niet alleen voor de leden van het kerkgenootschap: Een kerkgebouw kan een rol als centrale samenkomstplek in een dorp of wijk vertegenwoordigen, kan een esthetische waarde hebben, het beeld van een dorp bepalen, enz.

Hoe urgent het is om actie te ondernemen om het kerkgebouw te behouden, hangt van een aantal factoren af. Allereerst natuurlijk de toekomstverwachting: sommige kerkgebouwen worden op korte termijn bedreigd, andere totaal niet.

Daarnaast spelen de cultuurhistorische en maatschappelijke waarden een rol. Hoe hoger deze waarden zijn, hoe hoger het algemeen belang is om de gebouwen te behouden. Daarnaast speelt de bouwkundige staat een rol. Op basis van deze factoren is een urgentiemodel opgesteld. Kerken die niet bedreigd worden, hebben de kleur groen. Kerken die op termijn (5 tot 15 jaar) bedreigd worden zijn oranje en kerken die een acute bedreiging hebben zijn rood ingekleurd.

Nr.	Kerk	Plaats	Funct.	Monu.	Urgentie
3.	V.m. Christelijke Gereformeerde Kerk	Biezeling			
8.	V.m. Gereformeerde Kerk	Biezeling			
10.	V.m. Gereformeerde Kerk	Wemelding			
11.	V.m. Gereformeerde Gemeente	Wemelding			
1.	Opstandingskerk	Biezeling			
2.	Heilige Maria en Sint-Arseniuskerk	Kapelle			
5.	Mozeskerk	Biezeling			
6.	Petrakerk	Kapelle			
7.	Hervormde Kerk	Kapelle			
9.	Hervormde Kerk	Schore			
12.	Maartenskerk	Wemelding			
13.	Vrije Evangelische Gemeente	Wemelding			

Functie:

- Religieus gebruik
- Herbestemd

Monument:

- Rijksmonument
- Beschermenswaardig

Urgentie:

- Instandhouding op korte termijn onder druk (0-5 jaar)
- Instandhouding op termijn onder druk te staan (5-15 jaar)
- Instandhouding op langere termijn goed (15+ jaar)

Bedreiging en urgentie om actie te ondernemen

Kerkinterieurs

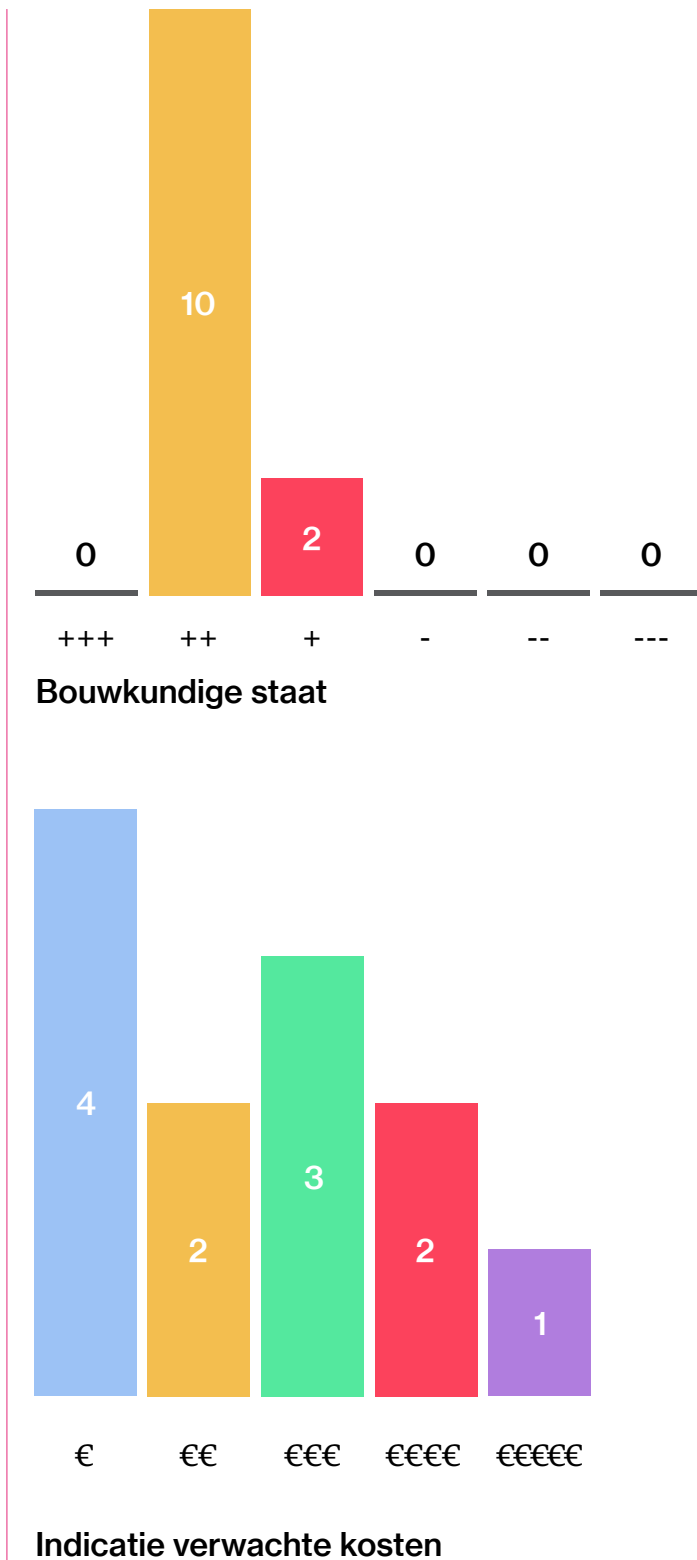
In de gemeente Kapelle zijn de kerkinterieurs van de vier rijksmonumentale kerken geregistreerd door Museum Catharijneconvent. Het museum hanteert echter een ongeschreven regel dat kerkinterieurs elke 15 tot 20 jaar geïnventariseerd moeten worden. Dit is bij geen van de vier kerken het geval, ze zijn in het midden van de jaren '90 geïnventariseerd. De hervormde kerken in Kapelle en Schore zijn door het museum aangemerkt als topensembles. De interieurs van de niet-monumentale kerkgebouwen zijn nog helemaal niet geïnventariseerd, terwijl het museum wel vermoedt dat zich hieronder waardevolle interieurs bevinden.

Bouwkundige staat van de kerkgebouwen

De huidige bouwkundige staat van een kerkgebouw is een factor in de urgentie om actie te ondernemen. Daarom heeft de Monumentenwacht in 2022 een bouwkundige scan uitgevoerd van alle kerkgebouwen. Hierbij krijgt de staat van onderhoud een score van 1 (zeer goed) tot 6 (slecht) volgens de NEN 2767-norm. De bouwkundige staat is beoordeeld op vier criteria: de conditie van de fundering, de kapconstructies, die van de gevels, vensters

en deuren en ten slotte de conditie van de dakbedekking en goten. De bouwkundige staat van de kerkgebouwen in de gemeente Kapelle is overwegend goed tot zeer goed met een gemiddelde score van 1,3. Eén kerk valt met een gemiddelde score van 2,5 tussen goed en redelijk. Bij één (herbestemd) kerkgebouw was het niet mogelijk een bouwkundige scan uit te voeren. Er zijn geen opvallende verschillen in de bouwkundige staat tussen de vier beoordelingscriteria. De rijksmonumentale kerken hebben gemiddeld een iets hogere score (1,1) dan de kerken die geen beschermde status hebben (1,4).

Op basis van de bouwkundige scan is een inschatting gemaakt van de verwachte onderhoudskosten. De omvang van de kosten hangt grotendeels af van de omvang van het gebouw en de gebruikte materialen. Daarnaast hebben rijksmonumentale kerkgebouwen vaak hogere onderhoudskosten dan modernere gebouwen zonder beschermde status. Hoewel de bouwkundige staat van een gebouw goed is, kunnen de hoge onderhoudskosten op termijn een probleem worden. Om dit onderscheid te maken is ook een indicatie van de te verwachten kosten weergegeven in een infographic.

Afbladderend schilderwerk

Afgebroken traptreden

Scheuren in de muur

Loslatend pleisterwerk

Afbladderend schilderwerk

Afgebroken bakstenen

7. Onderzoeksresultaten: Sterkte-zwakteanalyse

Op basis van de gesprekken met de kerkeigenaren en de workshop met medewerkers van de gemeente Kapelle is de volgende sterkte-zwakteanalyse opgesteld.

Kerkgebouwen

Sterkte

Ruim 80% van de kerkgebouwen bevindt zich in goede tot zeer goede bouwkundige staat.

Voor rijksmonumenten wordt in alle gevallen gebruik gemaakt van de subsidieregeling van het rijk.

Kerkgebouwen hebben de potentie de leefbaarheid in kernen te vergroten.

Alle kerkeigenaren hebben aandacht voor verduurzaming van hun kerkgebouw.

Zwakte

Enkele kerkbesturen beschikken over onvoldoende professionele deskundigheid voor de instandhouding van het gebouw.

Het eigen aandeel van 40% wordt steeds lastiger op te brengen voor krimpende gemeenschappen.

De meeste kerkgebouwen zijn om principiële redenen niet beschikbaar voor multifunctioneel medegebruik.

De benodigde interne expertise met betrekking tot duurzaamheid moet nog worden ontwikkeld.

Kerkeigenaren

Sterkte

Kerkgemeenschappen draaien op betrokken vrijwilligers, hierbij vindt een grote en bewonderenswaardige inzet van vrijwilligers plaats.

Zwakte

Vrijwilligers voor met name bestuurlijke functies zijn lastig te vinden.

Vrijwilligers in de kerkgemeenschappen zitten voor een groot deel in de leeftijdscategorie 65+.

Vrijwilligers hebben niet alle gewenste (met name technische) kennis over de instandhouding van kerkgebouwen.

Gemeente Kapelle

Sterkte

Er is politiek draagvlak voor erfgoedbeleid en de gemeente heeft een gemeentelijke monumentenlijst met aparte subsidieverordening. Daarnaast heeft de gemeente een erfgoedverordening.

De kern Wemeldinge is een speerpunt van toerisme (met in 2021 tussen de 150.000 en 200.000 overnachtingen). Het toeristisch profiel en het voorzieningenniveau van Wemeldinge zal worden versterkt.

Het gemeentelijk vastgoedbezit is beperkt en daarmee overzichtelijk waardoor een analyse eenvoudig is te maken.

Zwakte

De gemeente heeft (nog) geen vastgesteld erfgoedbeleid.

De noodzaak van de instandhouding van religieus erfgoed wordt nog niet echt gevoeld, maar is inmiddels wel aan de orde (blinde vlek)

Sterkte

De communicatie tussen de gemeente en de kerkgemeenschappen is goed ontwikkeld.

Het voorzieningenniveau in de meeste dorpen is relatief hoog.

De gemeente voelt zich medeverantwoordelijk voor de instandhouding van de monumentale kerkgebouwen.

De gemeente heeft aandacht voor verduurzaming en daarvoor ook een ambtenaar aangesteld.

Zwakte

Inwoners

Sterkte

In de kernen Schore en Wemeldinge is er sprake van een actieve dorpsgemeenschap die zich inzet voor de leefbaarheid van de kern.

Zwakte

De betrokkenheid van inwoners bij de dorpskerken in de kernen is relatief beperkt.

Provincie

Sterkte

Alle Zeeuwse gemeenten hebben een beroep gedaan op de decentrale uitkering ten behoeve van het opstellen van een kerkenvisie.

De provincie Zeeland heeft sinds 2022 een herbestemmingsloids aangesteld.

De gehanteerde kerkenvisie-onderzoekaanpak is voor elke Zeeuwse gemeente identiek, waardoor op provincieniveau de overkoepelende thema's zichtbaar worden. Zo kunnen vraagstukken provinciebreed worden aangepakt.

Zwakte

De Stichting Oude Zeeuwse Kerken is op dit moment nog niet in staat om als vangnet voor leegkomende kerken te dienen.

Overig

Sterkte

De rijksoverheid kent een subsidieregeling voor haalbaarheidsonderzoeken naar bij- en herbestemmingen (niet alleen voor monumenten). Hier liggen kansen voor het vervolg van het kerkenvisietraject.

Zwakte

Er is tot op heden nog geen gebruik gemaakt van de herbestemmingsregeling van het rijk. De kerken van Wemeldinge en Schore zijn mogelijke kandidaten voor een dergelijk onderzoek.

8. Conclusies & aanbevelingen

1. Helft van kerkgebouwen in religieus gebruik in gemeente Kapelle bedreigd

1a. Binnen 15 jaar wordt de helft van de kerkgebouwen in religieus gebruik bedreigd

Door de aanhoudende ontkerkelijking is de toekomst voor veel kerkgebouwen in Nederland onzeker. In de gemeente Kapelle is dit beeld minder ernstig dan in de rest van de provincie Zeeland. Ten tijde van de uitvoering van het kerkvisietraject waren er van de 12 kerkgebouwen 8 in religieus gebruik en 4 herbestemd. Binnen een termijn van 15 jaar denken van de 8 kerkgebouwen met een religieuze functie er 4 mogelijk de deuren te moeten sluiten. Dit betekent binnen 15 jaar een afname van het religieuze gebruik van 50%, vergelijkbaar met de rest van Nederland. Andersom betekent dit dat er over 15 jaar eveneens 4 kerkgebouwen zullen zijn die hun religieuze functie hebben weten te behouden. De hier gehuisveste kerkgemeenschappen zijn in het algemeen vitaal en zullen naar verwachting stabiel blijven en in enkele gevallen mogelijk zelfs nog groeien.

1b. Drie van de vier rijksmonumentale kerken met een religieuze functie worden bedreigd

Een belangrijk inzicht is dat drie van de vier rijksmonumentale kerkgebouwen met een religieuze functie die bedreigd worden betrekking hebben op een kerk van de Protestantse Kerk in Nederland (PKN). Uit de bouwkundige scan is gebleken dat de gemiddelde onderhoudstoestand van alle bedreigde monumentale kerkgebouwen goed tot zeer goed te noemen is.

1c. Bedreiging rijksmonumentale kerken in verschillende kernen

De bedreiging in het voortbestaan van de kerkgebouwen met de status van rijksmonument is verspreid over meerdere kernen. In de kernen Biezeling, Schore en Wemeldinge worden de rijksmonumentale kerken met een religieuze functie bedreigd. In Kapelle is dat niet het geval.

De HeyZon is een voormalige kerk die gesloopt zal worden

Aanbeveling 1: Onderzoek op gemeenteniveau kansen voor kerken in relatie tot de toekomst en leefbaarheid van kernen

Een duurzaam toekomstperspectief voor leegkomende kerken kan het beste gevonden worden als het kerkgebouw een oplossing kan bieden voor een duurzame behoefte in de kern waar het kerkgebouw staat. Tegelijkertijd is het belangrijk dat de nieuwe functie als passend wordt ervaren door de betreffende kerkgemeenschap. Denken in ‘kerken als kansen’ in plaats van in ‘kerken als problemen’ is hierbij behulpzaam en zorgt voor een positievere benadering.

De gemeente Kapelle kan integraal bekijken of er vanuit het sociaal of cultureel domein ruimtevragen zijn die wellicht een nieuwe invulling kunnen geven aan kerkgebouwen. Zo kunnen gezondheids- en/of welzijnsfuncties een mooie passende functie zijn voor een kerkgebouw, terwijl de kerk wellicht ook nog op zondag voor de religieuze functie beschikbaar kan blijven. De sociaal-maatschappelijke, en vaak ook de culturele, functies worden al gesubsidieerd door de gemeente Kapelle, inclusief een huisvestingscomponent. Door deze functies te verplaatsen naar een monumentaal kerkgebouw kunnen deze budgetten, die al opgenomen zijn in de gemeentelijke begroting, dubbel renderen. Letterlijk voor hetzelfde geld kan het religieuze erfgoed beleefbaar blijven, een duurzame toekomst krijgen en doorgegeven worden aan volgende generaties. De oorspronkelijke ontmoetingsfunctie van het kerkgebouw keert terug en krijgt een nieuwe invulling. De mogelijkheden zijn reeds verkend tijdens de ambtelijke workshop over de kerkvisie op 9 november 2022.

Met name de optie van dorpshuis en die van cultureel gebruik zijn daarbij aan de orde gesteld. Uiteraard vergt zo’n soort ‘gebouwenschuif’ in het sociale of culturele domein nadere studie. Soms staat er net een nieuw dorpshuis of een andere voorziening, of is dit ook een monumentaal pand. Wel kan deze denkwijze gevoelsmatig voor bewoners een grote stap zijn. Ook kan de gemeente bezien of behoeften van derden aan ruimte in een database kunnen worden opgenomen, waaraan de beschikbare ruimte in kerkgebouwen kan worden getoetst. Omdat er in de gemeente Kapelle in enkele kernen meerdere kerkgebouwen staan kan tevens onderzocht worden of er draagvlak is voor de verhuizing van een kerkgenootschap naar een ander gebouw.

Aanbeveling 2: Onderzoek op gemeentelijk niveau kansen voor kerken in relatie tot de toekomst en leefbaarheid van de gemeente of zelfs de provincie

Ook op regionaal of provinciaal niveau kunnen er kansen zijn voor leegkomende kerkgebouwen. Denk aan het ontwikkelen van een campagne en activiteiten op het gebied van cultureel toerisme, de tijdelijke behoefte aan logies voor werknemers die gedurende een korte periode werkzaam zijn in de gemeente of het ondersteunen van migrantenarbeiders. Het is zaak om bij herbestemmingen van kerkgebouwen de vijver van mogelijke en kansrijke invullingen zo groot mogelijk te maken. Hierbij kunnen toekomstige ontwikkelingen op verschillende niveaus betrokken worden bij het onderzoek.

2. Meer kerkgebouwen verdienen bescherming als monument

Naast de vier rijksmonumentale kerkgebouwen verdienen er mogelijk meer kerkgebouwen bescherming als (gemeentelijk) monument vanwege hun stedenbouwkundige, architectuur- en/of cultuurhistorische waarde. De gemeente Kapelle kent een gemeentelijke monumentenlijst, waarop nog geen kerkgebouwen staan. In de gemeente Kapelle staan twee al herbestemde kerkgebouwen en twee kerkgebouwen met een religieuze functie die, op basis van nader onderzoek, mogelijk gemeentelijk beschermd kunnen worden. Met een eventuele bescherming ontstaat er een evenwichtiger beschermd kerkenbestand, waarvan ook kerken uit de negentiende en twintigste eeuw deel uitmaken. Post'65-gebouwen zijn hierin niet meegenomen, omdat landelijke beoordelingscriteria voor gebouwen uit deze periode momenteel nog worden ontwikkeld.

Aanbeveling 3: Breid de bescherming van kerkgebouwen uit

Uit het onderzoek blijkt dat diverse kerkgebouwen van bijzondere waarde zijn, maar nog geen enkele vorm van bescherming genieten. Het advies is om deze kerken nader te onderzoeken, te laten beoordelen op basis van de in hoofdstuk 4 genoemde criteria en, na consultatie van eigenaren en erfgoedorganisaties, voor te dragen voor gemeentelijke bescherming. Hiervoor komen de volgende kerkgebouwen in aanmerking: de voormalige kerk van de Gereformeerde Gemeente in Wemeldinge, de kerk van de Vrije Evangelische Gemeente, eveneens in Wemeldinge, de H. Maria en St.-Arseniuskerk in Kapelle en de voormalige Christelijk Gereformeerde Kerk in Biezelinge.

De beschilderde afscheiding tussen kerk en koor in de Maartenskerk in Wemeldinge. De kerk is bedreigd.

Aanbeveling 4: Actualiseer registraties van kerkelijke interieurs

Museum Catharijneconvent adviseert met klem om bestaande registraties up-to-date te brengen en te bezien of het mogelijk is in de eerder bezochte rijksmonumenten een actualisatie van de registratie en waardenstelling te laten uitvoeren. Dit probleem doet zich niet alleen in de gemeente Kapelle voor, maar speelt in de hele provincie. Door deze registratie leren eigenaren van de collecties de waarde van hun bezit kennen en kunnen ze de juiste zorg verlenen. De gemeente krijgt inzicht in waar ondersteuning in de zorg voor het meest waardevolle erfgoed nodig is, ongeacht de toekomst van het kerkgebouw. Museum Catharijneconvent denkt en/of werkt graag mee aan actualisatie. In kerkelijk Nederland geldt de ongeschreven regel dat het interieur en religieus erfgoed van kerken eens in de vijftien tot twintig jaar uitvoerig geïnventariseerd moeten worden. De niet-monumentale kerkgebouwen in de gemeente Kapelle voldoen zeker niet aan deze norm. Het verdient aanbeveling om de meest bedreigde kerkgebouwen (rode kleur in de urgentietabel) voorrang te geven bij inventarisatie. Dit omdat het verlies van functie op korte(re) termijn dreigt, wat ook invloed heeft op het interieur.

3. De situatie per kern en kerk is verschillend

Per kerk is de uitdaging uniek. De dynamiek van de context is steeds anders: de betrokkenheid van de bewoners, de ligging, de geschiedenis, de financiële situatie (sommige kerken zijn noodlijdend, andere hebben structurele inkomsten uit bijvoorbeeld bezittingen) en de kansen of restricties die kerkeigenaren inbrengen. Uit het onderzoek is gebleken dat kerkgemeenschappen die samenwerken de ervaring hebben dat bewoners van de ene kern een zekere drempel hebben om een kerk in een andere kern te bezoeken. Samenwerking of zelfs fusies bereiken daarmee niet het beoogde doel.

Kernen met slechts één kerkgebouw, zoals Schore, hebben een andere aanpak nodig dan kernen met meerdere kerkgebouwen. In de laatstgenoemde situatie kan een (gebouwen)schuif tot resultaat hebben dat een monument, al dan niet tijdelijk, kan worden gered. In meerdere gesprekken is gebleken dat een kerkenaanpak in samenhang met de kern een voorwaarde voor succes is. Voor het leggen van verbindingen en contacten is de gemeente hiervoor de eerstaangewezen partij. Dit betekent dat het denken vanuit mogelijkheden kan worden bevorderd, waarbij inwoners, ondernemers en andere partners gefaciliteerd worden in hun mogelijke initiatieven of initiatieven in gang kunnen worden gezet. Monumentale kerkgebouwen zorgen voor bezieling van dorpen en wijken. Mensen genieten in een steeds sneller veranderende wereld van de schoonheid van deze gebouwen en van het gevoel van verbinding met een rijk verleden. Dit vertaalt zich ook in financiële waarde. Woningen en andere gebouwen in een dorp of wijk worden aantrekkelijker gevonden als zij zich bevinden rond het monumentale erfgoed en worden in economische zin hoger gewaardeerd.

Aanbeveling 5: Bevorder herbestemmingsonderzoeken voor bedreigde kerkgebouwen

Het is goed om tijdig een onderzoek te starten naar scenario's voor invullingen van (deels) leegkomende kerken en bijbehorende financiële onderleggers. Dan voorkom je immers dat er bijvoorbeeld een maatschappelijke voorziening nieuw wordt gebouwd, terwijl de kerk ernaast leeg staat. Ook is het onwenselijk dat een kerkgebouw leeg komt te staan en bouwkundig achteruitgaat. Dit geldt in ieder geval voor de op korte termijn bedreigde historische dorpskerken in Schore en Wemeldinge (Maartenskerk). Afhankelijk van de urgentie is een herbestemmingsonderzoek hiervoor de beste oplossing. Tenslotte kun je - als er genoeg tijd is - alle relevante stakeholders betrekken en maximaal creativiteit en kansen verkennen. De ervaring leert dat een goede herbestemming ongeveer 5 jaar aan voorbereiding vergt. Kerkeigenaren kunnen een subsidie aanvragen om ondersteuning van experts in te schakelen bij het onderzoeken van neven- of herbestemmingsmogelijkheden. In de gemeente Kapelle is tot op heden nog geen gebruik gemaakt van de *Subsidieregeling stimulering herbestemming monumenten*. Het advies is om deze regeling onder de aandacht te brengen van kerkeigenaren.

Aanbeveling 6: Betrek eigenaren, dorpsraden en bewoners bij de toekomst van kerken

Eigenaren staan centraal, zij gaan immers over hun eigendom. Daarnaast zijn bewoners en dorpsraden cruciaal bij het nadenken over de toekomst van (dorps)kerken. Zij voelen zich vaak betrokken, hebben ideeën en netwerken, kunnen wellicht donaties bevorderen of vrijwillige inzet bieden en zijn voor sommige functies potentiële toekomstige gebruikers van een kerkgebouw.

4. Krimpende kerkgemeenschappen zijn zoekende

Het nadenken over de toekomst is een zoekproces met voor de meeste leden van de kerkgemeenschappen een emotionele lading, zeker als het einde van de religieuze functie in zicht begint te komen. Immers, zij en hun (groot)ouders en kinderen zijn in de kerk gedoopt, getrouwd en hebben er afscheid genomen van geliefden. De onderlinge band binnen een gemeenschap voelt als een ‘warm bad’.

Krimpende kerkgemeenschappen gaan verschillend om met de gestage afname van het vertrouwde aantal dienstbezoekers en activiteiten. Veelal worden geleidelijke veranderingen ingevoerd. Jeugdactiviteiten nemen af. Ook voelt de kerkzaal te groot voor een steeds kleiner groepje kerkgangers. Een steeds kleiner wordend team van vrijwilligers moet meer doen en kan lastig opvolgers vinden. Met name bij bestuursfuncties speelt dit. Bestuurders voelen de verantwoordelijkheid voor het onderhoud van een (rijksmonumentale) kerk steeds zwaarder op de schouders drukken. Voor de instandhouding van kerkgebouwen is steeds meer behoefte aan specifieke expertise op het gebied van exploitatie, bouwkundige zaken, duurzaamheid en financiën. De inkomsten uit collectes worden lager en het kerkgebouw wordt steeds minder gebruikt.

De meeste krimpende kerkgenootschappen vinden het interessant om passende nevenbestemmingen te vinden en/of uit te breiden, maar zijn behoudend als het gaat om het soort activiteiten. In de gesprekken brengen vrijwel alle geïnterviewden ook in dat een kerkenaanpak in samenhang met de kern een voorwaarde voor succes is.

Overigens zijn de al herbestemde kerkgebouwen in de gemeente Kapelle allemaal in particulier bezit en kan worden geconstateerd dat deze niet in hun voortbestaan worden bedreigd. Het enige voorbehoud moet worden gemaakt voor het voormalig kerkgebouw van de Gereformeerde Gemeente in Biezeling, waar geen gesprek met de eigenaar kon worden gevoerd.

De Hervormde Kerk van Schore is de enige kerk in het dorp.

Aanbeveling 7: Onderzoek op provinciaal niveau of een professionalisering van de Stichting Oude Zeeuwse Kerken mogelijk is

Bij steeds meer kerkbesturen ontstaat de roep om deze kerken over te kunnen dragen aan een professionele partij die het eigenaarschap overneemt met alle bijbehorende verantwoordelijkheden (met eventueel de mogelijkheid om terug te huren voor de religieuze activiteiten, zolang die nog doorgaan). Deze partij kan andere passende structurele functies en programmering op professionele wijze verzorgen om de exploitatie van het kerkgebouw te optimaliseren. De Stichting Oude Groninger Kerken heeft dit in de provincie Groningen gedaan voor meer dan honderd monumentale kerken en is een robuuste professionele organisatie. In Zeeland bestaat de Stichting Oude Zeeuwse Kerken, die in dit opzicht wel ambitieus is, maar met vier kerken in bezit nog bescheiden van omvang is.

De bedreigde rijksmonumentale kerken in de gemeente Kapelle, maar ook in andere Zeeuwse gemeenten, vragen om urgentie om hierover op een overkoepelend niveau na te denken. Hierbij is het belangrijk om aan te haken op landelijke ontwikkelingen op dit gebied (Zeeland is niet de enige provincie waar dit speelt) en om landelijke ervaring en expertise in te zetten.

5. Gebrek aan financiële middelen voor onderhoud

De meeste kerkgebouwen in de gemeente Kapelle zijn goed tot zeer goed onderhouden. Het zijn juist de rijksmonumentale kerkgebouwen (zowel bedreigd als niet bedreigd) in de gemeente Kapelle die worstelen met het vinden van middelen om de hoge instandhoudingskosten te bekostigen. Alle eigenaren kennen de rijkssubsidieregeling en vragen meestal ook de beschikbare subsidies aan. Het opbrengen van de eigen bijdrage is echter steeds vaker een probleem. Hierdoor bestaat het risico op achterstallig onderhoud, waardoor aanzienlijke bedragen nodig zijn om dit aan te pakken. Zonder structurele oplossing komt de staat van onderhoud in gevaar en daarmee de toekomst van het kerkgebouw. Dit financiële probleem speelt overigens niet bij de Hervormde Kerk in Kapelle.

Aanbeveling 8: Monitor op gemeentelijk niveau de rijksmonumentale kerkgebouwen

De meeste rijksmonumentale kerkgebouwen worden regelmatig geïnspecteerd door de Monumentenwacht Zeeland. De inspectierapporten worden alleen aan de eigenaar verstrekt. Overwogen zou kunnen worden, in overleg met de eigenaren, om aan de Monumentenwacht Zeeland te verzoeken jaarlijks de inspectiegegevens te vertalen naar een monitor. Zo kan de gemeente overzicht houden op de onderhoudsstaat van de monumentale kerkgebouwen.

6. Investeren in duurzaamheidsmaatregelen rendeert voor oudere monumentale kerken (nog) niet

Met name de jongere kerken beschikken over bouwsystemen die veelal makkelijker te isoleren zijn en de installatietechnische basis is veel geschikter voor een duurzamer concept. Voor oudere monumentale kerkgebouwen blijft het een vraagstuk welke investeringen in duurzame maatregelen zullen renderen. Wanneer de intensiteit van het gebruik achterblijft, zal er geen aanleiding zijn om investeringen te doen in het verlagen van de stookkosten.

Aanbeveling 9: Voer duurzaamheidsscans uit in combinatie met onderzoek naar neven- of herbestemming

Om de cirkelredenering te doorbreken, wel of niet investeren in duurzaamheidsmaatregelen als voorwaarde voor een intensiever gebruik van een kerkgebouw, zullen stappen gezet moeten worden. Inventariserende duurzaamheidsscans kunnen daarin helpen, maar dan wel in combinatie met een onderzoek naar neven- of herbestemming. Wellicht kan in samenwerking met het Restauratiefonds worden overwogen aan kerkeigenaren de mogelijkheid van duurzaamheidsscans aan te bieden. Sinds 2023 is het mogelijk om gebruik te maken van het *Ontzorgingsprogramma Verduurzaming Monumenten* van het Restauratiefonds.

Zonnepanelen op de voormalige Gereformeerde Kerk in Wemeldinge

7. Ondersteuning bij het vinden van goede vrijwilligers is gewenst

Goede vrijwilligers zijn onmisbaar voor de instandhouding van religieus erfgoed op de langere termijn. Het niet meer adequaat kunnen vervullen van vrijwillige bestuursfuncties is nu één van de grootste knelpunten voor bedreigde kerkgebouwen met een religieuze functie.

Aanbeveling 10: Zet in op slimme werving van vrijwilligers

Op korte termijn is het belangrijk om een aantal knelpunten in besturen te helpen oplossen. Daarbij moet blijvend geïnvesteerd worden in het opzetten van vruchtbare netwerken en slimme wervingsmethoden van vrijwilligers. Een gemeentelijke databank van vrijwilligers kan daarbij behulpzaam zijn.

“Meer voorlichting over bestaande subsidies en de voor- en nadelen van een monumentenstatus is welkom.”

8. Contactambtenaar dringend gewenst voor kerkeigenaren en voor collega's bij de gemeente Kapelle

Kerken geven aan behoefte te hebben aan een duidelijk aanspreekpunt bij de gemeente Kapelle. De gemeente heeft beperkte capaciteit ten behoeve van de erfgoedtaken van de gemeente. Het toevoegen van de taak van aanspreekpunt als contactambtenaar maakt dat kerkeigenaren mogelijk sneller het contact met de gemeente zullen leggen. Zonder deze contactambtenaar kan de constructieve relatie, die via de kerkervisie met de kerkbesturen is opgebouwd, weer verwateren. Gezien de uitdagingen waar een aanzienlijk deel van de kerkbesturen voor staat en de bedreiging die dit vormt voor een deel van het religieuze erfgoed van de gemeente Kapelle is dit ongewenst.

Ook binnen de gemeentelijke organisatie staat de kerkenproblematiek nog niet voldoende scherp op het netvlies van beleidsafdelingen waar wellicht kansen liggen voor leegkomende kerkgebouwen. Denk aan gemeentelijke taken als: het huisvesten van sociaal-maatschappelijke functies (dorpshuizen of een bibliotheek), stimuleren van cultuur (muziekvoorstellingen, muziekschool), toerisme en recreatie (onthaalmogelijkheden), energietransitie bevorderen (zonnepanelen), etc. Een centrale aanjager, een contactambtenaar of erfgoedcoördinator is hierbij onontbeerlijk.

Aanbeveling 11: Maak van de erfgoedmedewerker bij de gemeente Kapelle ook de kerkencoördinator

Het opstellen van een kerkenvisie is een eerste stap. Nu de kerkenopgave in beeld is en kerkbesturen zich gesteund voelen om noodzakelijke vervolgstappen te zetten, is het belangrijk om binnen de gemeente Kapelle een structurele aanjager beschikbaar te hebben. Op dit moment is hiervoor nog niemand aangewezen voor deze taak. Kerkeigenaren zijn zelf aan zet, maar uit het onderzoek blijkt dat het bundelen van krachten tussen de gemeente Kapelle en de kerkbesturen van bedreigde kerken de kansen voor deze kerken aanzienlijk groter maakt om een volgende stap naar een duurzaam toekomstperspectief te zetten. Wellicht kan dit de zoektocht bevorderen naar functies waardoor de kerkgebouwen publiek toegankelijk blijven en het erfgoed beleefbaar blijft (denk aan maatschappelijke of culturele functies). Een erfgoedcoördinator als aanspreekpunt/loket voor de kerkeigenaren is randvoorwaarde om deze kansen voor de kerkenopgave in Kapelle, vanuit gemeentezijde, te verzilveren.

“De kerk heeft goede relatie met de andere kerkelijke gemeentes en de burgerlijke gemeente.”

9. Gemeentelijk erfgoedbeleid ontbreekt

In hoofdstuk 5 is aangegeven dat de gemeente zich wel verantwoordelijk voelt voor een aantal erfgoedtaken. De erfgoedverordening en de subsidieverordening gemeentelijke monumenten zijn daarvan goede voorbeelden. Tegelijkertijd moet worden geconstateerd dat een actueel gemeentelijk erfgoedbeleid ontbreekt. Dit erfgoedbeleid moet voorzien in een beschrijving van zowel wettelijke als autonome taken. Ook de uitkomsten van deze kerkenvisie kunnen in het gemeentelijk erfgoedbeleid worden opgenomen. Zowel het bestuurlijke als het politieke klimaat lijken rijp voor een erfgoedvisie of -nota.

Aanbeveling 12: Geef opdracht voor het opstellen van een erfgoedvisie

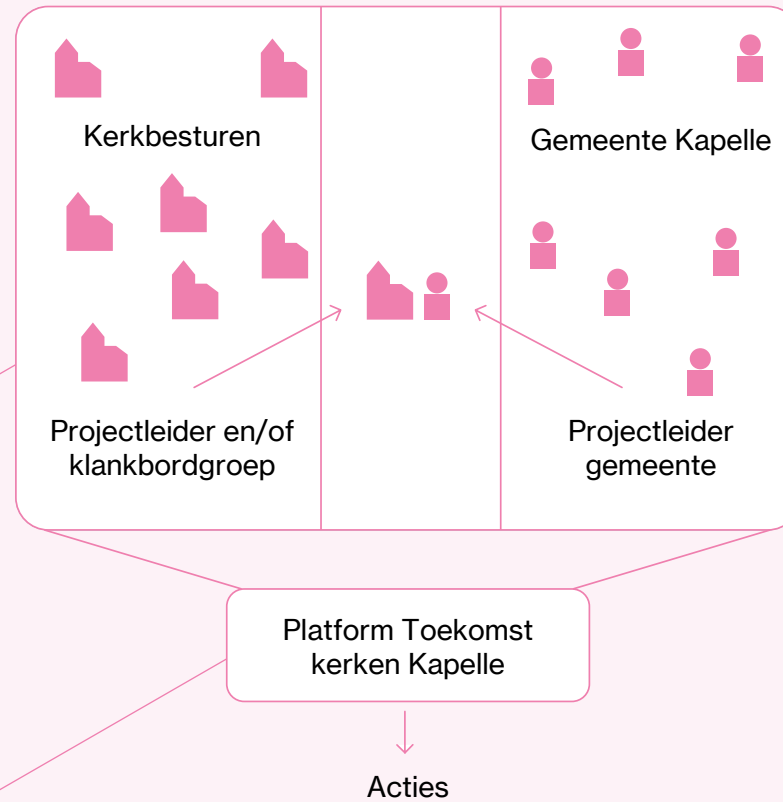
Het vormgeven van een actueel erfgoedbeleid kan mede worden gebaseerd op de uitkomsten van deze kerkenvisie. Voor een gemeente met zowel rijks- als gemeentelijke monumenten is het van belang dat het beleid wordt vastgesteld. Daarnaast is een afwegingskader gewenst waarin wordt vastgelegd hoe moet worden omgegaan met het religieus erfgoed vanuit gemeenteperspectief. Ook is het van belang de werkwijze binnen de gemeente Kapelle, tussen de verschillende betrokken afdelingen vast te leggen. Tenslotte is een koppeling van de kerkenvisie met de omgevingsvisie wenselijk. De erfgoed- en kerkencoördinator regisseert deze procesketen en zorgt dat het kerkenvraagstuk voldoende bekend is bij relevante gemeentelijke vakgebieden.

9. Actieplan

De kerkenvisie heeft als belangrijkste inzicht opgeleverd dat een deel van de kerkbesturen ervaart dat de toekomst van hun kerkgemeenschap onzeker is. Ongeveer 33% van het religieuze erfgoed in de gemeente Kapelle heeft geen vanzelfsprekend duurzaam toekomstperspectief. Nu deze toekomstverwachtingen in beeld zijn gebracht, biedt dit de kans om proactief actie te ondernemen. Het voordeel hiervan is dat voorkomen kan worden dat kerkgebouwen leeg komen te staan, in verval raken en op den duur moeilijk meer te redden zijn. Proactief handelen kan een nieuw duurzaam toekomstperspectief voor kerkgebouwen opleveren, al dan niet in combinatie met de religieuze functie, als daarmee tijdig wordt gestart. Uit de gesprekken en uit andere onderzoeken in Nederland blijkt dat zowel leden van kerkgemeenschappen als inwoners het liefst zien dat sociaal-maatschappelijke of culturele functies in leegkomende kerken worden ondergebracht. Het kost vaak meerdere jaren om de haalbaarheid van dergelijke projecten te onderzoeken en tot realisatie te komen. Het is dus zaak om tijdig te starten. Ook om andere kansrijke oplossingsrichtingen voor het ontkerkelijkingsvraagstuk te vinden is actie geboden.

Voorstel

De gemeente Kapelle pakt de rol van initiator en inspirator en nodigt alle kerkeigenaren uit die actief over de toekomst van hun kerkgebouw willen nadenken. Binnen het project Kerkenvisie (verdiepend onderzoek, fase 2) is hiervoor bij de gemeente nog een bedrag beschikbaar uit de decentrale uitkering van het Rijk. In een projectgroep “Toekomst kerken Kapelle” vindt een nadere verkenning plaats naar de meest urgente en kansrijke vervolgprojecten en een stappenplan (niet alles kan en hoeft tegelijkertijd) met als uitgangspunt de 12 aanbevelingen uit de kerkenvisie. De projectgroep stelt een vervolgaanpak/ uitvoeringsprogramma op en legt dit voor aan het college van Burgemeester en Wethouders, dat de gemeenteraad hierin kan betrekken. Het voorstel sluit overigens niet uit dat zowel de kerkeigenaren als de gemeente Kapelle ook zelf actie ondernemen.

Kerkeigenaren Kapelle

- Doe mee aan het Platform Toekomst Kerkgebouwen Kapelle;
- Kerken met onzeker toekomstperspectief: vraag subsidie aan bij de rijksoverheid om de haalbaarheid- en duurzaamheidsmogelijkheden tijdig te onderzoeken en werk hierbij samen met het platform en de gemeente (aanbeveling 5).

Platform Toekomst kerkgebouwen Kapelle

- Leer elkaar beter kennen en doe inspiratie en kennis op bij elkaar en eventueel bij anderen, ook buiten de gemeente Kapelle;
- Bepaal gezamenlijk welke projecten het meest urgent en kansrijk zijn door:
 - Mee te denken over de opzet van een sterke stichting die kerkgebouwen kan overnemen, waarbij de Stichting Oude Zeeuwse Kerken een gesprekspartner kan zijn (aanbeveling 7);
 - Kansen te onderzoeken voor kerkgebouwen in relatie tot de toekomst en de leefbaarheid van kernen door het onderbrengen van sociaal-maatschappelijke of culturele functies (aanbevelingen 1 en 2);
 - Bedenk hoe inwoners, dorpsraden en ondernemers bij projecten kunnen worden betrokken (aanbeveling 6);
 - Zet in op een slimme werving van vrijwilligers, door bijvoorbeeld een kennisbijeenkomst te organiseren met een organisatie die hiervoor expertise heeft (aanbeveling 10).

Gemeente Kapelle

- Stel een contactpersoon/coördinator erfgoed aan bij de gemeente als aanspreekpunt voor kerkeigenaren en collega's en maak deze persoon projectleider vanuit de gemeente voor het Platform kerkgebouwen Kapelle (aanbeveling 11);
- Stimuleer kerkeigenaren van, in ieder geval de bedreigde, kerkgebouwen om neven- en/of herbestemmingsmogelijkheden, alsmede duurzaamheidsmaatregelen tijdig te onderzoeken (aanbevelingen 5 en 9);
- Geef opdracht voor het opstellen van erfgoedbeleid (aanbeveling 12);
- Onderzoek de beschermenswaardigheid van tenminste vier kerkgebouwen (aanbeveling 3);
- Stimuleer de actualisatie van de beschrijving van de kerkelijke interieurs (aanbeveling 4);
- Onderzoek, eventueel samen met de provincie Zeeland, of een structurele monitor onderhoudsachterstanden bij monumentale kerkgebouwen wenselijk en haalbaar is (aanbeveling 8).

Kerkenpaspoorten

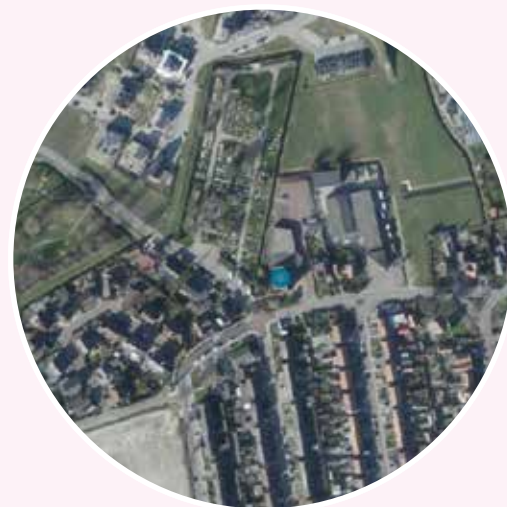
Legenda kerkenpaspoorten

- Christelijk gebruik
- Herbestemd
- Leegstaand / in transitie

- Klein
- Middelgroot
- Groot
- Zeer groot

- Rijksmonument
- Geen monumentale status

- Geen monumentenstatus
- 545m²
- Christelijk gebruik

Kerkenpaspoort

Opstandingskerk

Adres	Biezelingseweg 6 Biezelingse
Bouwjaar	1990
Architect	Levien de Putter
Bouwstijl	Modernisme
Denominatie	Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland (CGK)
Gebruik	Religieus

De Opstandingskerk in Biezelingse is gebouwd ter vervanging van de voormalige Christelijke Gereformeerde Kerk uit 1917, die gelegen is aan de Nieuwe Kerkstraat in het dorp. Vanwege een gebrek aan zitplaatsen en de verslechterende staat van de oorspronkelijke kerk werd tot de bouw van een nieuwe kerk besloten. In 1990 werd de nieuwe kerk, de Opstandingskerk in gebruik genomen. Het voormalige kerkgebouw is nadien herbestemd.

Het hoofdvolume van de Opstandingskerk heeft aan beide zijden een schuin dak dat op verschillende niveaus bij elkaar komt en via meerdere raampartijen één geheel vormt. Aan de noord- en oostkant heeft het gebouw een nevenruimte in een lager volume met een plat dak, met aan de oostkant ook de ingang.

Met name de strakke vormen in het bakstenen gebouw zijn kenmerken van de modernistische stijl van de kerk. In de zaal van de kerk vindt behalve via meerdere raampartijen in het dak ook lichttoetreding plaats via enkele eveneens modern vormgegeven glas-in-loodramen. Via het daglicht vanuit deze vensters wordt, samen met het licht uit de ramen in het dak, de aandacht naar het orgel en de lezenaar getrokken. De rest van het interieur heeft minder toegang tot daglicht en valt minder op. De zaal heeft verder een eenvoudige uitstraling en witte bakstenen muren.

De Opstandingskerk heeft een kenmerkende, modernistische, strakke vormgeving en een opvallende dakopbouw, maar heeft weinig architectuurhistorische waarde. De cultuurhistorische waarde ligt besloten in de groei van de reformatorische geloofsgemeenschappen eind twintigste eeuw.

2

- Geen monumentenstatus
- M 300m²
- † Christelijk gebruik

Kerkenpaspoort

Heilige Maria en Sint-Arsenius

Adres	Biezelingsestraat 67 Kapelle
Bouwjaar	1917
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Rationalisme
Denominatie	Koptisch-Orthodoxe Kerk
Gebruik	Religieus

De kerk aan de Biezelingsestraat in Kapelle is oorspronkelijk gebouwd als de Gereformeerde Kerk van het dorp ter vervanging van een eerder kerkgebouw. Het bakstenen gebouw met toren is voorzien van een kruisdak en heeft aan meerdere zijden verticale vensters in de gevel voor voldoende lichttoetreding in het gebouw. Het rationalistische ontwerp is goed herkenbaar aan de logische en rechtlijnige, maar tegelijkertijd ietwat terughoudende vormgeving van de kerk. Zo zijn in de vensters moderne, rechthoekige vormen te vinden, maar worden in de kerk, voornamelijk bij de ingang, ook nog ronde bogen toegepast. Deze nog beperkte mate van het gebruik van strakke lijnen in het gebouw is kenmerkend voor de toegepaste stijl.

In 2013 is de Protestantse Gemeente, die de kerk tot dan toe in gebruik had, uit de kerk vertrokken. Het gebouw werd verkocht aan de Koptisch-orthodoxe Kerk, die het gebouw tot op heden gebruikt en daarmee de enige Koptische kerk in Zeeland is. Bij de verkoop van de kerk is ook het interieur aangepast, onder andere door plaatsing van een nieuw altaar. Met de komst van het nieuwe kerkgenootschap kreeg het gebouw ook de huidige naam 'Heilige Maria en Sint Arseniuskerk'.

De kerk heeft cultuurhistorische waarde als enige Koptische kerk in Zeeland. Het karakteristieke kerkgebouw vertegenwoordigt de rationalistische stijl, die populair was in de protestantse kerkbouw in de tijd van de afscheidingen. Ondanks deze relatief bescheiden bouwstijl neemt het gebouw, mede door zijn omvangrijke toren, toch een prominente plaats in. Het oorspronkelijke interieur, waaronder het altaar, is sterk aangepast voor het gebruik door de Koptisch-Orthodoxe Kerk.

3

- Geen monumentenstatus
- 195 m²
- Herbestemd

Kerkenpaspoort

Christelijke Gereformeerde Kerk

Adres	Nieuwe Kerkstraat 18 Biezelingse
Bouwjaar	1917
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Traditionalisme
Denominatie	N.v.t.
Gebruik	Woon- en bedrijfsruimte

De voormalige Christelijke Gereformeerde Kerk van Biezelingse werd in 1917 gebouwd in traditionalistische stijl. De zaalkerk is gemaakt van baksteen en is voorzien van een zadeldak met kleine oversteken, wat aansluit op de stijl van het gebouw. In de voorgevel zijn meerdere vensters met rondbogen te vinden. In 1990 is de kerkelijke gemeente uit het gebouw vertrokken en verhuisd naar een nieuw kerkgebouw aan de Biezelingseweg. Tot de bouw van de nieuwe kerk werd besloten nadat de oorspronkelijke kerk betreft ruimte niet meer volstond en de staat van het gebouw achteruit ging.

Ten gevolge van de verkoop van het kerkgebouw en de herbestemming tot woonhuis en later ook tot atelier/winkel is het oorspronkelijke interieur van de kerk sterk aangetast.

Op sommige punten zijn nog originele aspecten te zien, zoals de draagconstructie, maar de voormalige functie als kerk is slechts beperkt herkenbaar.

De voormalige Christelijke Gereformeerde Kerk heeft enige cultuurhistorische waarde als voorbeeld van een eenvoudige afgescheiden kerk in traditionalistische stijl

5

- Rijksmonument
- 600m²
- Christelijk gebruik

Kerkenpaspoort

Mozeskerk

Adres	Noordstraat 4 Biezelinghe
Bouwjaar	1878
Architect	J.H. Hanninck (toren) en J. Dzn. Verheul
Bouwstijl	Neogotiek
Denominatie	Protestantse Kerk in Nederland (PKN)
Gebruik	Religieus

De Mozeskerk in Biezelinghe is gebouwd op de plek waar sinds 1246 een klooster stond, dat later de parochiekerk van Biezelinghe werd. De kloosterkerk kreeg in 1877-1878 nog een nieuwe toren, ontworpen door architect J.H. Hanninck. Desalniettemin werd in 1907 besloten om de kerk vanwege de verslechterende staat af te breken. Om deze reden is in 1908 de oude kloosterkerk vervangen door de huidige zaalkerk met zadeldak naar ontwerp van architect J. Verheul Dzn., waarbij de toren van de vorige kerk behouden is gebleven. De toepassing van elementen als de spitsbogen en de frontalen in de toren en het maaswerk in de vensters van de kerk tonen de neogotische stijl waarin het gebouw is ontworpen, hoewel ook neoromaanse invloeden herkenbaar zijn in de vormgeving. Dit komt met name voor in het schip door de toepassing van rondbogen in de vensters en het

tongewelf in het plafond. In de kerk zijn ook sjabloonschilderingen op de houten balken van het gewelf te vinden. In het interieur van de kerk wordt de aandacht getrokken door het orgel uit 1909 dat bij de bouw van de kerk op het balkon is geplaatst. Tussen 2011 en 2013 is het interieur van de kerk gemoderniseerd en is de aanbouw achter de kerk gesloopt en vervangen door een nieuwe uitbreiding, waar zich ook de nieuwe hoofdentree van de kerk bevindt. In de nieuwe aanbouw bevindt zich ook een consistorie, een keuken en een jeugdhonk.

De Mozeskerk is een interessante, neogotische kerk. Het gebouw heeft cultuurhistorische waarde als voorbeeld van vernieuwingen die de protestanten uitvoerden in de tijd dat ook veel katholieke kerken gebouwd werden. De oude toren uit 1878 is een voorbeeld van neogotiek. De kerkzaal is in 1908 vervangen. Het interieur is in goede en deels originele staat.

- Geen monumentenstatus
- 2300m²
- Christelijk gebruik

Kerkenpaspoort

Petrakerk

Adres	Goessestraatweg 14 Kapelle
Bouwjaar	1996
Architect	J. Fierloos
Bouwstijl	Modernisme
Denominatie	Gereformeerde Gemeenten
Gebruik	Religieus

De Petrakerk is gebouwd in 1996, waarmee dit het jongste kerkgebouw in de gemeente Kapelle is. De kerk is gebouwd ter vervanging van de eerdere kerk van de Gereformeerde Gemeente in Biezelinghe, die te klein werd voor de gemeente en in verslechterende staat verkeerde. De Petrakerk is nagenoeg gelijktijdig opgetrokken met de aangrenzende buurt en is met een oppervlakte van 2300 vierkante meter verreweg de grootste kerk van de gemeente Kapelle. In 2011 heeft een uitbreiding aan de Petrakerk plaatsgevonden naar ontwerp van architect J. Fierloos, ook de oorspronkelijke architect. Aanleiding voor de uitbreiding was het groeiende ledenaantal van de gemeente. Bij deze uitbreiding werd onder andere een galerij in de kerkzaal geplaatst om het aantal zitplaatsen te verhogen van de oorspronkelijke 805 zitplaatsen naar 1350 zitplaatsen na de uitbreiding, om

zo voldoende ruimte te bieden voor de kerkgangers. In 2012 is in de toren een klok met klokkenstoel geplaatst. Het moderne exterieur van het kerkgebouw wordt gekenmerkt door de lichte, bakstenen gevel in combinatie met glazen wanden. Het hoofdvolume heeft meerdere schuin aflopende dakdelen die uitkomen op een plat dak met aan de westzijde de opvallende zwarte spits. Het interieur van de kerk bestaat uit een moderne zaal, waarbij een combinatie van natuurlijk en elektrisch licht bij elkaar komen bij het liturgisch centrum. Hier bevinden zich de preekstoel, een lezenaar en een doopvont, met hierboven het orgel.

De cultuurhistorische waarde ligt besloten in de groei van de reformatorische geloofsgemeenschappen eind twintigste eeuw en de uitbreiding van Kapelle. De kerk is met zijn omvang, bijzondere en strakke daklijnen en hoge zwarte spits een opvallende verschijning aan de rand van Kapelle.

- Rijksmonument
- 1250m²
- Christelijk gebruik

Kerkenpaspoort

Hervormde Kerk

Adres	Kerkplein 4 Kapelle
Bouwjaar	Veertiende eeuw
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Gotiek
Denominatie	Protestantse Kerk in Nederland (PKN)
Gebruik	Religieus

De Hervormde Kerk is een ruime gotische kerk, waarvan het koor dateert uit het begin van de veertiende eeuw en de kerktoren vermoedelijk uit de tweede helft van de veertiende eeuw. Het schip van de kerk is afkomstig uit het begin van de vijftiende eeuw en is enkele decennia later, rond 1480 verhoogd. Het schip heeft een zadeldak, uitkomend op de zijbeuken van de kerk.

De brede vierkante toren is voorzien van steunberen en heeft een torenspits met vier hoektorentjes, wat uniek is ten opzichte van andere kerken in Zeeland. Opvallend aan de kerk is de toepassing van de vele uiteenlopende complexe vormen van gotisch maaswerk in de verschillende vensters van de kerk. Hoewel het interieur van de kerk sober is, zijn hier eveneens decoraties te vinden. Dit zijn decoraties als de blindarcaden en het boogfries in het koor en meerdere vormen van beeldhouwwerk met onder andere

heiligenbeelden in het schip van de kerk. Het interieur bevat verder een preekstoel uit ca. 1600 en het orgel uit 1868.

De kerk is in de jaren twintig van de vorige eeuw gerestaureerd gezien de slechte staat van het dak, dat al enige tijd lekte, toen zijn ook de ramen behandeld en de steunberen verstevigd. De scheuren, die in de steunberen waren ontstaan, werden gerestaureerd. De toren en de kerk zijn vervolgens respectievelijk in de jaren vijftig, zestig en negentig opnieuw gerestaureerd en in 2002 werd het schilderwerk van het interieur hersteld.

De kerk is architectuur- en cultuurhistorisch waardevol als middeleeuwse, gotische kerk en is centraal in het dorp gesitueerd, omringd door een straat. De historische gelaagdheid is zichtbaar in zowel exterieur als interieur. In het interieur zijn onderdelen van voor de Reformatie aanwezig. Het koor is een fraai voorbeeld van de Vlaamse baksteenbouw.

- Geen monumentenstatus
- 120 m²
- Herbestemd

Kerkenpaspoort

Gereformeerde Kerk

Adres	Noordstraat bij 28A Biezelingse
Bouwjaar	1869
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Onbekend
Denominatie	N.v.t.
Gebruik	Herbestemd

De voormalige Gereformeerde Kerk van Biezelingse is een kerkgebouw dat mogelijk een verbouwde schuur was. Het gebouw dateert uit 1869 en heeft een hellend zadeldak zonder overstek. In de voorgevel zijn een rond raam met eenvoudig maaswerk en twee rondboogvensters met vorktraceringen aanwezig. In de zijgevels bevinden zich vensters met verlaagde spitsbogen. Met een oppervlakte van slechts 120 vierkante meter is de voormalige Gereformeerde Kerk het kleinste kerkgebouw in de gemeente Kapelle. De kerk is sinds 1915 buiten gebruik, waarna onbekend is welke functie het gebouw heeft vervuld, maar volgens het bestemmingsplan heeft het gebouw een woonfunctie. Omdat de functie niet duidelijk is, is ook over het interieur weinig bekend.

De cultuurhistorische waarde van deze sober vormgegeven, voormalige schuurkerk is gelegen in het feit dat het een goed voorbeeld is van de eenvoudige gebouwen uit de begintijd van de gereformeerde stroming. Er is weinig bekend over het verleden en over de huidige functie, de inventaris en het interieur.

- Rijksmonument
- 300m²
- Christelijk gebruik

Kerkenpaspoort

Hervormde Kerk

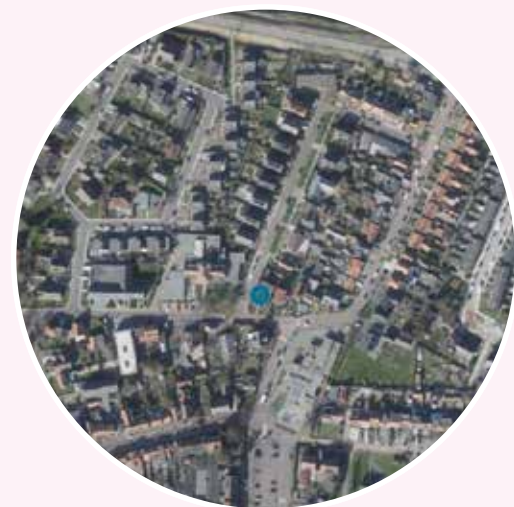
Adres	Nieuwe Kerkplein 4 Schore
Bouwjaar	1942
Architect	J. Roodenburgh
Bouwstijl	Traditionalisme
Denominatie	Protestantse Kerk in Nederland (PKN)
Gebruik	Religieus

Aan het begin van de Tweede Wereldoorlog, in mei 1940, werd de Hervormde Kerk van Schore uit 1914-1915 verwoest. Vanwege het verlies van de kerk werd in 1942 de nieuwe Hervormde Kerk van het dorp gebouwd. De nieuwe kerk is gebouwd naar ontwerp van architect J. Roodenburgh in de stijl van de Delftse School. Deze traditionalistische stijl is in het bakstenen kerkgebouw te zien aan de relatief eenvoudige, sobere vormgeving, met een stijl aflopend zadeldak met kleine overstekken. Aan beide zijden van het dak zijn drie kleine dakkapellen aanwezig, ieder voorzien van een tuitgevel, eveneens een kenmerk van het traditionalisme. De kerk heeft een vierkante toren die bovenop is voorzien van een naaldspits. In het interieur van de kerk is het orgel uit 1952 te vinden. Dit orgel werd in 1978 in de kerk geplaatst ter vervanging van het orgel uit 1942.

In 2014 werd bekend dat de gefuseerde protestantse kerken van Schore en Hansweert in de verkoop stonden vanwege een teruglopend aantal kerkgangers. Eén van de twee kerken zou om deze reden worden verkocht. In 2019 is uiteindelijk de kerk in Hansweert verkocht, waarmee de kerk van Schore haar functie heeft behouden.

De Hervormde Kerk in Schore is architectuurhistorisch waardevol als gaaf voorbeeld van een traditionalistisch vormgegeven kerk uit het begin van de wederopbouwperiode van de hand van de gerenommeerde architect J. Roodenburgh. De vroege wederopbouwkerk is gelegen op een prominente locatie binnen de oorspronkelijke kerkring.

- Geen monumentstatus
- 140m²
- Herbestemd

Kerkenpaspoort

Gereformeerde Kerk

Adres	Noordelijke Achterweg 66 Wemeldinge
Bouwjaar	1907
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Eclecticisme
Denominatie	N.v.t.
Gebruik	Wonen

De Gereformeerde Kerk van Wemeldinge is een voormalig kerkgebouw uit 1907. Het gebouw is een eenvoudige, kleine zaalkerk en werd tot en met 1983 als kerk gebruikt, waarna het vanwege het teruglopende aantal kerkgangers werd gesloten. Vervolgens is het kerkgebouw verkocht en nadien herbestemd tot woonhuis. De diensten van de Gereformeerde Kerk werden voortaan in de eveneens in Wemeldinge gelegen Maartenskerk gehouden, waarmee enkele jaren eerder een samenwerkingsverband was aangegaan.

De stijl van het gebouw valt op door de toepassing van rondboogfriezen in de voorgevel en een tandlijst aan de zijkant van het gebouw. Ook in het portiek zijn rondboogfriezen te herkennen. Over het geheel genomen kan het ontwerp van de kerk als eclectisch worden gezien. Dit komt vooral door de combinatie

van verschillende stijlkenmerken zoals de benoemde ornamenten en de traditionele vormgeving, onder andere te zien aan het zadeldak, waaraan later overstekken zijn toegevoegd. Opvallend zijn de grote vensters aan de westzijde van het gebouw. Deze zijn recent geplaatst. In 1985 is het gebouw herbestemd tot woning en toen ook wit geschilderd. Gezien de herbestemming tot woonhuis is maar weinig bekend over het interieur van de kerk. Het orgel is na de verkoop verwijderd en later gesloopt.

De architectuur van de voormalige Gereformeerde Kerk in Wemeldinge is samengesteld uit elementen uit verschillende bouwstijlen. Het exterieur is bij de herbestemming aangepast. Het orgel is verwijderd. Verder is er niets bekend over de inventaris en het huidige interieur. De voormalige zaalkerk zonder toren heeft zodoende weinig architectuur- of cultuurhistorische waarde.

- Geen monumentenstatus
- 135m²
- Herbestemd

Kerkenpaspoort

Gereformeerde Gemeente

Adres	Zuidelijke Achterweg 51 Wemeldinge
Bouwjaar	1932
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Traditionalisme
Denominatie	N.v.t.
Gebruik	Wonen

De Gereformeerde Gemeente van Yerseke had vanaf 1932 een afdeling in het kerkgebouw aan de Zuidelijke Achterweg in Wemeldinge. Deze afdeling is blijven bestaan tot 1948, toen de Gereformeerde Gemeente van Wemeldinge werd gesticht en het gebouw voortaan door de eigen gemeente van het dorp werd gebruikt. De traditionalistische zaalkerk wordt gekenmerkt door het zadeldak met kleine overstekken en de vele rondboogvensters die aan meerdere zijde van de kerk in de gevels aanwezig zijn. Gedurende de Tweede Wereldoorlog liep het gebouw schade op waarna de kerk in 1946 werd gerestaureerd.

De Gereformeerde Gemeente van Wemeldinge is in 2001 samengevoegd met de Gereformeerde Gemeente van Kapelle.

Enkele jaren hierna, in 2004, werd het kerkgebouw afgestoten en verkocht. De inventaris van de kerk werd verkocht aan de Oud Gereformeerde Gemeente van 's-Gravendeel voor het nieuwe kerkgebouw van deze gemeente. Na de verkoop is het voormalige kerkgebouw herbestemd tot woonhuis. Vanwege de herbestemming is weinig bekend over het huidige interieur.

Het voormalige kerkgebouw van de Gereformeerde Gemeente heeft waarde als sober vormgeven traditionalistische zaalkerk. Bij de herbestemming is de inventaris verkocht. Over het huidige interieur is niets bekend.

- Rijksmonument
- 520m²
- Christelijk gebruik

Kerkenpaspoort

Maartenskerk

Adres	Kerkweg 5 Wemeldinge
Bouwjaar	Veertiende eeuw
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Gotiek
Denominatie	Protestantse Kerk in Nederland (PKN)
Gebruik	Religieus

De Maartenskerk van Wemeldinge is een middeleeuwse gotische hallenkerk, gebouwd op de plek waar sinds ca. 1200 een stenen kerk had gestaan. De toren met achzijdige torenspits werd rond 1350 toegevoegd. Enkele decenia later, aan het einde van de veertiende eeuw, werd het vijfzijdige gesloten koor gebouwd en omstreeks 1500 werden ook het schip, de zuidbeuk en de sacristie gebouwd. Het gebouw is voorzien van een groot aantal steunberen, zowel aan de toren als aan het schip. De vensters zijn voorzien van gotisch maaswerk, zoals vorktraceringen. In het interieur van de kerk bevinden zich waardevolle objecten zoals de preekstoel uit 1657 en een koperen lezenaar uit 1790. Opvallend is dat het orgel, daterend uit 1899 en sinds 1957 in de Maartenskerk aanwezig, pas het eerste orgel in de lange bestaansgeschiedenis van de kerk is. Reden voor de lange periode zonder orgel is een voorwaarde die ambachtsvrouw Maria Coomans in

1787 in haar testament liet opnemen. Zij liet een groot bedrag aan de kerk na, maar onder voorwaarde dat er geen orgel op kosten van de kerk geplaatst zou. De exacte reden voor deze voorwaarde is niet duidelijk te achterhalen, maar dit had mogelijk met de geloofsovertuiging van Maria Coomans te maken. Uiteindelijk is er via een stichting een orgel aangekocht en in de kerk geplaatst. De Hervormde Gemeente van de Maartenskerk is in 2005 gefuseerd met de Gereformeerde Kerk van Wemeldinge en vormt nu tezamen de protestantse gemeente van Wemeldinge.

De Maartenskerk is architectuurhistorisch waardevol als middeleeuwse, gotische kerk. In het verleden was deze kerk, zoals veel middeleeuwse kerken, centraal gelegen in het dorp. Door de verschuiving van Wemeldinge ten gevolge van overstromingen is het kerkgebouw tegenwoordig minder centraal gelegen, maar alsnog prominent door de ligging op een vliedberg. Het interieur en de inventaris bevatten ook waardevolle onderdelen.

- Geen monumentenstatus
- 140m²
- Christelijk gebruik

Kerkenpaspoort

Vrije Evangelische Gemeente

Adres	Noordelijke Achterweg 67 Wemeldinge
Bouwjaar	1926
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Traditionalisme
Denominatie	Bond van Vrije Evangelische Gemeenten
Gebruik	Religieus

Gelegen aan de Noordelijke Achterweg in Wemeldinge bevindt zich een kerkgebouw ontworpen in traditionalistische stijl. De kerk is gebouwd in 1926 voor de Vrije Evangelische Gemeente van Wemeldinge. Vanaf de stichting van de gemeente in 1879 hielden de leden de diensten in een klein kerkje uit 1876, tot deze kerk in 1926 werd gesloopt. Het huidige kerkgebouw werd op dezelfde plek gebouwd. De traditionalistische stijl herkenbaar in de eenvoudige vormgeving van het bakstenen gebouw, met een zadeldak met kleine overstekken en een kleine dakruiter aan de gevel. Het interieur van de kerk heeft een moderne uitstraling en is vermoedelijk recent gerenoveerd.

Het plafond van de zaalkerk is voorzien van een tongewelf. In dit tongewelf is boven de ingang van de kerk ook het orgel uit 1987 te vinden. In 2005 is het kerkgebouw uitgebreid met de toevoeging van een kleine zaal en een gemeenschapsruimte. Mogelijk is samen met deze uitbreiding ook de kerkzaal gemoderniseerd.

Eenvoudige zaalkerk met dakruiter in traditionalistische stijl en met gemoderniseerd interieur. Cultuurhistorisch interessant vanwege de geschiedenis binnen de vroege afscheiding van de Vrije Evangelische Gemeenten.

Bijlage 2

Interessante voorbeelden van Zeeuwse herbestemde kerkgebouwen

1. Nieuwe Kerk te Zierikzee

De Nieuwe Kerk in Zierikzee is in de periode 1835-1848 gebouwd in neoclassicistische stijl. De kerk is sinds 1977 eigendom van de Stichting Oude Zeeuwse Kerken en is na een aantal restauraties nu in gebruik als evenementenlocatie. De kerk is heringericht ten behoeve van multifunctioneel gebruik.

Foto: H. Uil

2. Oostkerk te Middelburg

Deze voor de protestantse eredienst gebouwde koepelkerk is gebouwd in de periode 1647-1667 en begin 2017 aan het kerkelijk gebruik onttrokken. In 2018 is het eigendom overgedragen aan de beheersstichting van de Nationale Monumentenorganisatie, de Stichting Monumentenbezit. Voor de exploitatie van de Oostkerk is Stichting de Oostkerk verantwoordelijk. Deze stichting organiseert tal van evenementen en daarmee is de Oostkerk multifunctioneel te gebruiken.

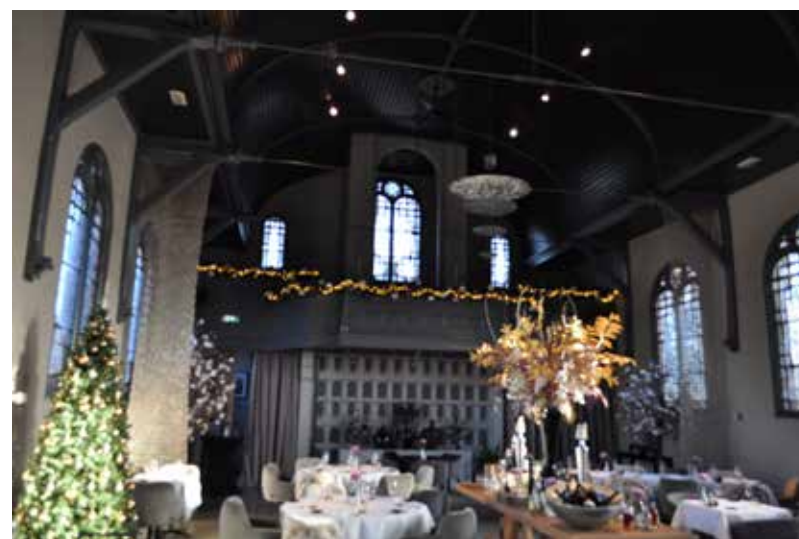
3. Voormalig kerkgebouw Oud Gereformeerde Gemeente te Kamperland

Kerkgebouw daterend uit 1917. In april 1990 werd dit gebouw afgestoten en de kerkelijke gemeente ondergebracht bij dezelfde gemeente in 's-Gravenpolder. Het kerkgebouw is in particulier bezit en al geruime tijd in gebruik als kapsalon.

4. Voormalige Gereformeerde Kerk te Baarland

Het neoromaanse kerkgebouw met toren is in 1912-1913 gebouwd. De laatste kerkdienst in deze voormalige gereformeerde kerk vond plaats in 2003, waarna het in 2006 zijn huidige bestemming heeft gekregen: restaurant De Kleine Toren.

5. Voormalige Christelijke Gereformeerde Kerk te Biezelinghe

Deze karakteristieke zaalkerk dateert uit 1917 en werd gebruikt door de christelijk gereformeerden. Deze kerkelijke gemeenschap verhuisde in 1990 naar een nieuw kerkgebouw in Biezelinghe, de Opstandingskerk. In het kerkgebouw is De Quilterie gevestigd, waarmee het gebouw in gebruik is als atelier en verkoopruimte van quiltstoffen en patchworkbenodigdheden. Achter het kerkgebouw is een woning.

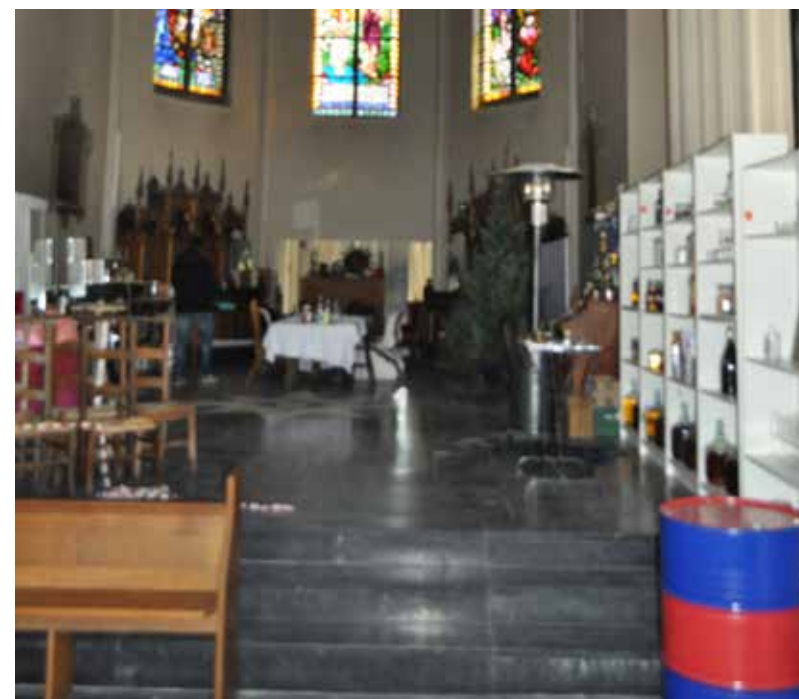
6. Voormalige Maria Hemelvaartkerk te Sas van Gent

Deze voormalige rooms-katholieke neogotische kerk met hoge toren dateert uit 1891-182 en was een karakteristiek vroeg werk uit het oeuvre van Joseph Cuypers, zoon van de bekende Pierre Cuypers. In 2017 is deze kerk wegens een teruglopend kerkbezoek buiten gebruik gesteld. De Cuyperskerk werd in 2018 overgedragen aan de Stichting Behoud Cuyperskerk en is nu in gebruik als markthal, waar naast een versmarkt ook een sociaal-maatschappelijk restaurant gevestigd is.

7. Voormalige Johannes de Doperkerk te Sint Jansteen

Deze voormalige rooms-katholieke kerk is gebouwd in de periode 1857-1860 door de in Zeeuws-Vlaanderen bekende architect P. Soffers. De kerk is in 2016 aan het kerkelijk gebruik onttrokken. Twee particuliere ondernemers hebben, onder de naam The Holy Spiritus, de kerk overgenomen. Zij noemen zich fruitwijnfanaten en houden zich bezig met een ambachtelijke brouwerij en stokerij en organiseren regelmatig proeverijen en daarmee samenhangende activiteiten.

8. Voormalige Onze-Lieve-Vrouw-Visitatiekerk te Westdorpe

Deze voormalige parochiekerk werd in 1947 in gebruik genomen. Eind 2012 werd de kerk onttrokken aan de eredienst en daarna door het parochiebestuur verkocht aan de Stichting Kerk Westdorpe. De kerk werd, met steun van de gemeente Terneuzen, omgevormd tot gemeenschapshuis met de naam 'De Kirke'. In de kerk is een glazen inbouw geplaatst waar verschillende verenigingen, die voorheen in het dorps huis zaten, hun activiteiten kunnen houden. Elke vereniging is uitgerust met een eigen kast waar zij hun benodigdheden kunnen bewaren.

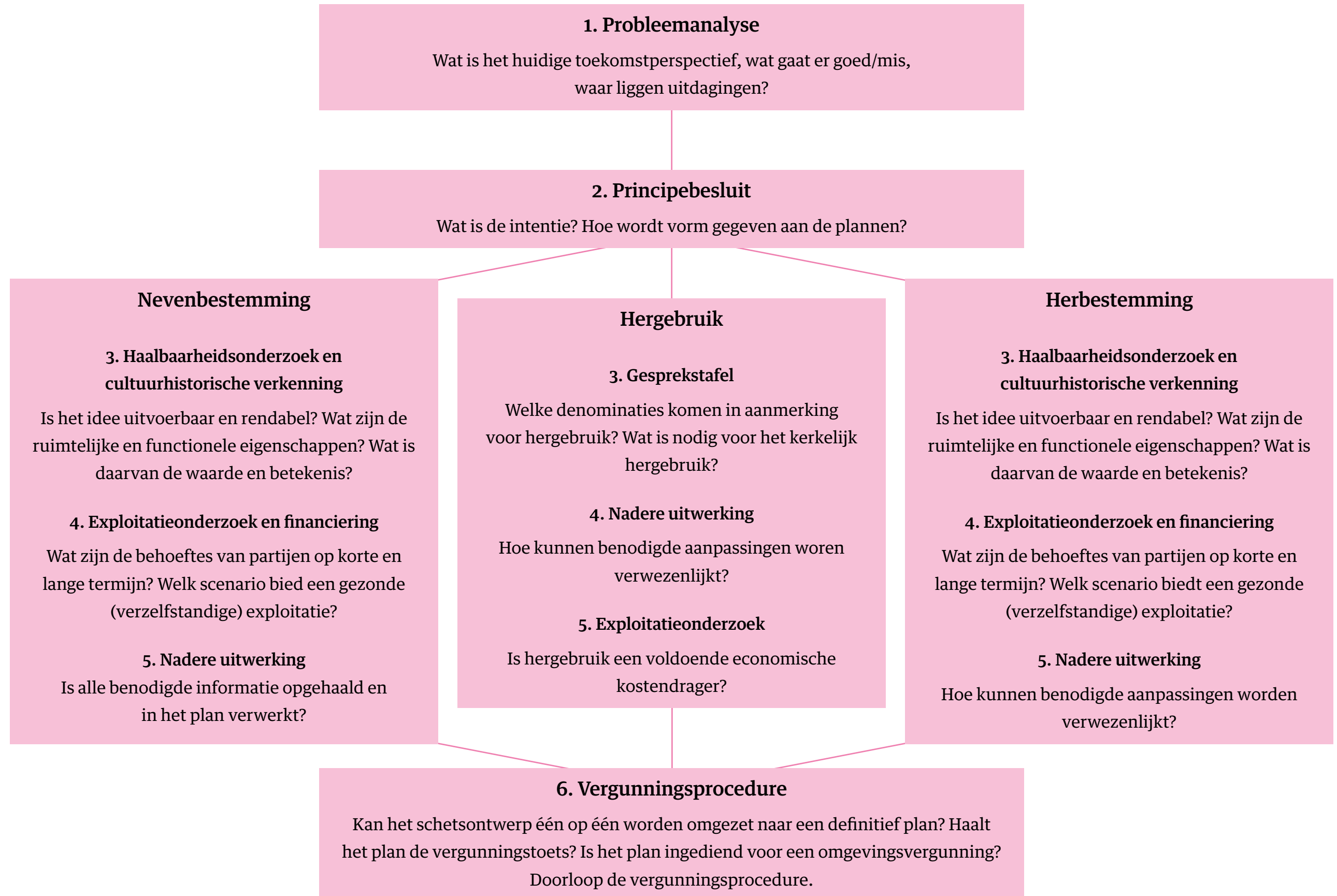

Foto: G. Barbiers

Bijlage 3

Voorstel stappenplan

Stappenplan voor kerkeigenaren

Stappenplan voor gemeente

Overzicht subsidieregelingen

Voor eigenaren van kerkgebouwen zijn er verschillende vormen van financiële ondersteuning.

1. Subsidieregeling instandhouding monumenten (niet-woonhuismonumenten)

Voor het onderhoud van kerkgebouwen kunnen eigenaren aanspraak maken op subsidie van het rijk op basis van de Subsidieregeling instandhouding

monumenten (Sim). Deze regeling bestaat al sinds 2006, maar is onlangs gewijzigd. De subsidie op basis van deze regeling is in principe 60% van de door het rijk vast te stellen subsidiabele kosten, maar 40% als de instandhoudingskosten fiscaal kunnen worden verrekend

(bijvoorbeeld als ondernemer). De subsidie op basis van de Sim moet vooraf worden aangevraagd en hiervoor moet een 6-jarenplan worden opgesteld.

Ieder jaar kan tussen 1 februari en 31 maart een aanvraag worden ingediend, waarop eind augustus/begin september de beslissing volgt. Een subsidie wordt dan voor een periode van 6 jaar toegekend en ook de kosten voor het opstellen van een dergelijk plan zijn subsidiabel. Subsidiabel zijn verder alleen de kosten van onderhoud aan de monumentale onderdelen van het monument, waarbij de maximale subsidiabele kosten 3% van de herbouwwaarde van het monument bedragen.

Met ingang van 2022 kunnen ook de kosten voor een duurzaamheidsonderzoek worden betrokken in het subsidieverzoek.

Geadviseerd wordt voor het aanvragen van een Sim-subsidie gebruik te maken van een architecten- of bouwadviesbureau. Voor erkende bedrijven kunt u terecht op de website van Stichting ERM.

De volledige Sim-regeling, inclusief de leidraad subsidiabele kosten, kunt u hier nalezen.

2. Subsidieregeling restauratie rijksmonumenten provincie Zeeland

De Provincie Zeeland kent een subsidieregeling voor de restauratie van rijksmonumenten, niet zijnde een woonhuismonument, een groen of een archeologisch monument. Op deze provinciale subsidieregeling voor restauratie van rijksmonumenten kan ieder jaar een beroep worden gedaan. De provinciale restauratiesubsidie heeft een subsidiepercentage van maximaal 70%, waarbij een eigen bijdrage van 30% noodzakelijk is. Deze moet met behulp van een dekkingsplan worden aangetoond. Voor rijksmonumentale kerkgebouwen met een niet-religieuze (hoofd)functie, blijven de subsidiemogelijkheden bestaan. Deze subsidie kan jaarlijks worden aangevraagd. Informatie over de provinciale regeling en de regeling zelf kunt u nalezen op de website van de Provincie Zeeland.

3. Subsidieregeling stimulering herbestemming monumenten

Voor zowel monumentale kerkgebouwen als voor kerkgebouwen van cultuurhistorisch belang kan een beroep worden gedaan op de subsidieregeling stimulering herbestemming monumenten. Deze rijkssubsidieregeling heeft tot doel de herbestemming, de verduurzaming en de wind- en waterdichtheid van monumentale gebouwen te bevorderen.

Op basis van deze regeling kan 70% subsidie worden aangevraagd voor een haalbaarheidsonderzoek voor de nevenbestemming (naast de religieuze functie) of de herbestemming van een kerkgebouw (en van andere monumenten). De regeling is te lezen op de website van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

4. Subsidieregeling duurzaam maatschappelijk vastgoed (DUMAVA)

Kerken vallen onder religieuze instellingen en daarmee onder de doelgroep van deze regeling: maatschappelijk vastgoed. Subsidie kan worden verkregen voor energieadvies, energielabel en verduurzamingsmaatregelen. De subsidieregeling werd op 18 september

2023 opnieuw opengesteld, maar is inmiddels weer gesloten vanwege de vele subsidieaanvragen. De verwachting is dat deze jaarlijks opnieuw wordt opengesteld. Geadviseerd wordt pas subsidie aan te vragen als het toekomstperspectief voor het kerkgebouw duidelijk is. Aan de regeling zijn voorwaarden verbonden die kunnen worden geraadpleegd op de website van de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO).

6. Ontzorgingsprogramma verduurzaming monumenten

Het doel van dit programma is in de periode 2023-2025 800 eigenaren te adviseren en te begeleiden bij het verduurzamen van hun monument. Indien van het programma, beschikbaar via de website Monumenten.nl, gebruik wordt gemaakt, kunnen de daartoe aangewezen DuMo-adviseurs kortingen geven van 50% (tot maximaal € 1.750,=) voor het maken van een duurzaamheidsadvies en 100% (tot een maximum van € 2.500,=) voor de begeleiding bij de daadwerkelijke uitvoering. De genoemde bedragen zijn exclusief btw.

Kerkenvisie

Kapelle

